

Aan de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20017
2500 EA Den Haag

Ons kenmerk
9b5b7df2-or1-1.2

Uw kenmerk

Bijlagen
1

Pagina
1 van 1

Datum 23 april 2024
Betreft Aanbieding openbaar jaarverslag AIVD 2023

Hierbij bied ik u het openbaar jaarverslag 2023 aan van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD).

De Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 schrijft de AIVD voor om met een verslag in het openbaar verantwoording af te leggen over de wijze waarop het zijn taken in het afgelopen kalenderjaar heeft verricht. Het jaarverslag bevat een overzicht van de aandachtsgebieden waarop de dienst zich in het afgelopen jaar heeft gericht.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Hugo de Jonge

Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst
*Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties*

2023

> AIVD jaarverslag

Inhoud

	Voorwoord	04
1	Nationale dreigingen	06
	1.1 Jihadistisch terrorisme	08
	1.2 Radicale islam	10
	1.3 Criminele ondermijning van de democratische rechtsorde	11
	THEMAVERHAAL: De invloed van het conflict in Gaza op extremisme in Nederland	12
	1.4 Rechts-terrorisme	15
	1.5 Rechts-extremisme	17
	1.6 Anti-institutioneel extremisme	19
1.7 Links-extremisme	21	
2	Internationale dreigingen	22
	THEMAVERHAAL: Hoe China de machtsbalans in de wereld probeert te veranderen	24
	2.1 Spionage en ongewenste inmenging in Nederland	27
	THEMAVERHAAL: Rusland bleef ook in 2023 de confrontatie met het Westen zoeken	29
	2.2 Cyberdreigingen	32
3	Dreigingen helpen voorkomen of wegnemen	34
	THEMAVERHAAL: Maatschappelijke vraag naar weerbaarheid stelt AIVD voor nieuwe uitdagingen	36
	3.1 Politieke inlichtingen	40
	3.2 Contraproliferatie	41
	3.3 De rol van de AIVD in het stelsel bewaken en beveiligen	44
3.4 Veiligheidsonderzoeken	45	
4	Organisatie en kerncijfers	48
	4.1 Toetsing en toezicht op het werk van de AIVD	50
	4.2 Het wettelijk kader van de AIVD	51
	4.3 Kerncijfers	53

Voorwoord

Erik Akerboom
Directeur-generaal
Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst

De veiligheid van Nederland is sterk verbonden met de veiligheid in de wereld. In de recente geschiedenis bleek dat zelden zo duidelijk als in 2023. Sprekend daarvoor zijn twee data.

Toen ik in het jaarverslag van 2022 terugkeek op hoe de dreigingen tegen Nederland zich hadden ontwikkeld, sprong 24 februari eruit: de dag van de Russische inval in Oekraïne. Bij dat conflict is ook het afgelopen jaar een huiveringwekkend aantal slachtoffers gevallen.

Tragisch genoeg zal 2023 door veel mensen worden herinnerd om wéér een zwarte datum: 7 oktober, de dag dat Hamas een reeks schokkende aanslagen pleegde op een muziekfestival, op kibboetsen en op bases in Israël. Daarbij, en bij het conflict dat erop volgde in Gaza, verloren tot nu toe al duizenden mensen het leven.

Beide conflicten wierpen een schaduw over het jaar. Vanwege het leed dat erbij al is geleden, en omdat iedereen voorvoelt wat de gevolgen nog kunnen zijn bij verdere escalatie. In beide gevallen gaat het om conflicten die dan hele regio's kunnen destabiliseren, zelfs voor de wereld een tijdperk kunnen brengen van grote onveiligheid.

De internationale betrekkingen zijn mede zo precair omdat de machtsbalans die er lang was, uit evenwicht is geraakt. Veel landen proberen hun positie te versterken, ongeacht de gevolgen voor andere landen. Dat doen ze door spionage, cyberaanvallen, het uitbuiten van economische voordelen en het opbouwen van wapenarsenalen.

Dat is geen gewapende strijd, maar het is wel degelijk conflict. Waarbij meer kansen ontstaan op botsingen en landen grotere mogelijkheden krijgen elkaar daarbij te beschadigen. Niet voor niets is deze periode omschreven als 'de grijze zone' tussen oorlog en vrede. Voor Nederland, dat zoveel van zijn vrede en welvaart dankt aan internationale handel en aan een wereldorde gebaseerd op regels, brengt dat grote risico's met zich mee.

De grootste statelijke dreiging komt daarbij, naast Rusland, van China. China is inmiddels één van de leidende wereldmachten. Maar het is in die positie gekomen door bijna elk middel in te zetten: de AIVD waarschuwt al jaren dat China het verdienvermogen van het Nederlandse bedrijfsleven aantast door cyberaanvallen, gebruik van spionage, insiders, heimelijke investeringen en illegale export. Niet voor niets was het ontdekken en voorkomen daarvan in 2023 een van de prioriteiten voor de AIVD.

Door zijn economische en politieke macht is China bovendien in staat de verhoudingen in de wereld te veranderen. Veel landen betreuren dan ook dat China die positie in 2023 lijkt te hebben gebruikt om Poetin en zijn oorlog tegen Oekraïne af te schermen van gerechtvaardigde kritiek en maatregelen.

In een meer verbonden wereld zijn gevaren sneller dichtbij. Zo hadden de spanningen tussen de VS en China in 2023 gevolgen voor Nederlandse bedrijven, had Rusland – vanwege de oorlog tegen Oekraïne – de hand in demonstraties in Nederland, en zorgde het conflict in Gaza voor verharding bij extremistische en terroristische groepen hier. Het conflict in Gaza kan bijvoorbeeld voor radicale moslims een trigger zijn om aanslagen te plegen. En het gevaar van jihadistische aanslagen was in 2023 toch al groter, onder meer omdat terroristische organisaties Nederland beschouwen als legitiem doelwit, na koranvernielingen hier.

Voor de veiligheid van Nederland moest de AIVD in 2023 dus niet alleen een grote hoeveelheid dreigingen onderzoeken, maar ook dreigingen die vaak urgent waren. Illustratief daarvoor is dat de AIVD steeds vaker met spoed toestemming aan de minister moest vragen voor de inzet van een bijzonder inlichtingenmiddel om zo een potentiële dreiging tegen Nederland weg te nemen. Het aantal zogeheten spoedlasten steeg met 71% in een jaar.

Dat deed een groot beroep op de AIVD. En soms was de huidige inzet nog niet genoeg. Om Nederland op een robuuste manier te beschermen tegen dreigingen uit China bijvoorbeeld, zal de AIVD onderzoeken daarnaar moeten intensiveren. Hetzelfde geldt voor het onderzoek naar ondermijning van de democratische rechtsorde door criminele netwerken. Die relatief nieuwe dreiging – van onder meer aanslagen en liquidaties gericht tegen rechtspraak, journalistiek en openbaar bestuur – kan onze democratische rechtsorde van binnenuit uithollen.

Dit jaarverslag beschrijft behalve dreigingen ook wat de AIVD daartegen heeft gedaan. Dankzij inlichtingenonderzoek zijn tal van terroristische aanslagplots in Nederland en in het buitenland verijdeld, is spionage voorkomen, en kon Nederland waar nodig bestuurlijke, diplomatieke of strafrechtelijke maatregelen nemen tegen andere landen. Zo hebben de mensen van de AIVD Nederland veiliger gemaakt. Ik ben daar trots op.

Ook bemoedigend is dat de AIVD meer dan ooit met relevante informatie heeft kunnen bijdragen aan de weerbaarheid van de Nederlandse overheid, en aan die van bedrijven, kennisinstellingen en uiteindelijk burgers. Zij werken en leven in deze wereld en staan niet machteloos, ze hebben er ook invloed. Als ze goed zijn geïnformeerd kunnen ze soms juist keuzes maken die bijdragen aan de veiligheid ervan.

1 Nationale dreigingen

De kathedraal van Keulen werd in 2023 extra beveiligd na een jihadistische dreiging. Dat was een van vele in het jaar. Westerse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, waaronder de AIVD, ontdekten en verijdelden zeker een tiental aanslagplannen in Europa, ook in Nederland. Foto: EPA

> 1.1

Jihadistisch terrorisme

- De kans op jihadistische aanslagen in Nederland was in 2023 verhoogd.
- Veiligheidsdiensten vrijdelden zeker een tiental aanslagplannen in Europa.
- In vier zaken zijn na een ambtsbericht van de AIVD in Nederland mensen aangehouden.
- Koranvernielingen en het conflict tussen Israël en Hamas kunnen voor radicale moslims een *trigger* zijn.

Bloemen op de plek van de terroristische aanslag in Brussel op 17 oktober 2023. De dader schoot twee Zweedse voetbalsupporters dood en verwondde een derde man. Waarschijnlijk vanwege koranvernielingen in Zweden. Foto: BELGA.

De dreiging van jihadistische aanslagen in Nederland en het Westen nam in 2023 toe. Westerse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, waaronder de AIVD, ontdekten en vrijdelden zeker een tiental aanslagplannen in Europa. In vier zaken zijn na een ambtsbericht van de AIVD in Nederland mensen aangehouden. De verdenking was aanslagplanning of het voorbereiden van een aanslag, hetzij in Nederland, hetzij in het buitenland.

Het mondiaal jihadisme vormt al jaren de grootste terroristische dreiging tegen Nederland. De beweging bestaat uit de terroristische organisaties Al Qaida en ISIS en aan hen gelieerde groepen, netwerken en eenlingen over de hele wereld, waaronder in Nederland. In het jaarverslag van 2022 signaleerde de AIVD al de toegenomen dreiging van door jihadistische netwerken aangestuurde aanslagen in Europa. De dreiging kwam vooral van ISKP, de tak van ISIS die zijn oorsprong in Afghanistan kent.

De vrijdelde aanslagplots varieerden van het voornemen om willekeurig mensen neer te steken, tot concrete voorbereidingen voor aanslagen op specifieke evenementen en gebouwen

Begin 2023 maakte een netwerk met banden met ISKP plannen om een aanslag te plegen op het Nederlandse consulaat in Istanboel. Dat plan is vrijdeld. In dezelfde periode onderzocht de AIVD met Europese partnerdiensten een aan ISKP verbonden netwerk in Nederland, België en Duitsland. De leden waren in de vluchtelingenstroom uit Oekraïne naar Europa gekomen. In juli werden twaalf leden van het netwerk gearresteerd, twee van hen in Nederland: een man uit Tadzjikistan en de vrouw uit Kirgizië. Zij worden verdacht van terrorisme.

Door ingrijpen van Europese inlichtingen- en veiligheidsdiensten is de acute dreiging afgenomen. Maar de verhoogde kans op aanslagen blijft. Actuele gebeurtenissen spelen daarin een belangrijke rol

De vrijdelde aanslagplots in Europa varieerden van het voornemen om willekeurig mensen neer te steken, tot concrete voorbereidingen om aanslagen te plegen op specifieke evenementen en gebouwen. Soms werden die gepland door netwerken die al banden hadden met ISIS-structuren. Andere keren waren het nieuwe, online gevormde groepen, die in Europa waren geradicaliseerd en die contact zochten met ISIS.

Door ingrijpen van Europese inlichtingen- en veiligheidsdiensten is de acute dreiging van die netwerken afgenomen. Maar de verhoogde kans op aanslagen blijft. Ook actuele gebeurtenissen spelen daarin een belangrijke rol. Het conflict tussen Israël en Hamas, en de koranvernielingen in diverse Europese landen (ook Nederland) zijn voor jihadisten en andere radicale moslims potentieel mobiliserende kwesties. Ze kunnen de trigger zijn om een aanslag te plegen. Dat lijkt in diverse Europese landen ook te zijn gebeurd. Zulke aanslagen kunnen ook komen van eenlingen of kleine groepen die geen formele band hebben met ISIS en Al Qaida, maar wel door hen geïnspireerd worden. ISIS en Al Qaida proberen daar op in te spelen met herhaalde oproepen om aanslagen te plegen.

Pro-ISIS jihadisten in Nederland hadden in 2023 vaker de intentie om uit te reizen en zich aan te sluiten bij ISIS Somalië. Het gaat om een klein aantal, en geen van hen heeft het strijdgebied bereikt waar ze naar toe wilden. In oktober leidde een ambtsbericht van de AIVD tot de aanhouding van een Nederlandse ISIS-aanhanger, waarmee een jihadistische uitreis werd voorkomen. Eind 2023 leefden nog altijd enkele tientallen uitgereisde jihadisten met een Nederlandse link in Noord-Syrië. Geen van hen keerde afgelopen jaar terug naar Nederland. Maar mede omdat de situatie in Noord-Syrië minder veilig is geworden, blijft de kans op terugkeer aanwezig.

De AIVD onderzocht afgelopen jaar ook of er dreiging uitging van veroordeelde jihadisten tijdens of na detentie op de terroristenafdelingen (TA's). Soms neemt die dreiging toe, bijvoorbeeld omdat zij andere gedetineerden negatief beïnvloeden, of overwegen in Nederland geweld te gebruiken.

Lees meer op
aivd.nl/terrorisme

> 1.2 Radicale islam

- **Verskillende radicaal-islamitische bewegingen in Nederland kunnen een dreiging vormen voor de democratische rechtsorde.**
- **De wahhabi-salafistische beweging in Nederland vaart de afgelopen jaren een meer gematigde koers.**
- **De AIVD onderzocht in 2023 ook welke dreiging uitging van Moslimbroeders, Hizb ut-Tahrir en Hamas.**

De AIVD onderzocht in 2023 verschillende islamitische bewegingen in Nederland die op basis van hun ideologie een dreiging kunnen vormen voor de democratische rechtsorde.

De wahhabi-salafistische beweging in Nederland vaart de afgelopen jaren een meer gematigde koers. Dat was ook in 2023 zo. De relatief grote en invloedrijke fundamentalistische beweging heeft leerstellingen die haaks staan op de democratische rechtsorde. En de leden kunnen onevenredig veel invloed uitoefenen op de islamitische gemeenschap in Nederland.

Maar de leerstellingen krijgen de afgelopen jaren een meer pragmatische invulling. Voormannen geven aanhangers bijvoorbeeld de ruimte om te stemmen, en zo meer mee te doen aan het politieke en maatschappelijke leven in Nederland. Ook keert de beweging zich minder af van andersdenkenden. Volgelingen wordt bijvoorbeeld verteld 'ongeloof' te haten, in plaats van 'ongelovigen'.

De beweging werd in 2023 nauwelijks gefinancierd of beïnvloed door geldschieters uit de Golfregio. Wahhabi-salafistische organisaties leken beter in staat in eigen kring geld in te zamelen. Tegelijk leken donoren uit de Golfstaten minder geneigd voor projecten in Nederland te betalen. Al met al beschouwt de AIVD de dreiging van de huidige wahhabi-salafistische beweging voor de democratische rechtsorde als beperkt.

De beweging propageert een extremistische boodschap, maar het is in Nederland een kleine groep zonder groot bereik

Van de organisatie Hizb ut-Tahrir ging in 2023 een geringe dreiging uit. De beweging propageert een extremistische boodschap, maar het is in Nederland een kleine groep zonder groot bereik. De invloed en omvang van het netwerk van Moslimbroeders in Nederland was in 2023 zeer beperkt en leek geen extremistische boodschap uit te dragen. Daarom vormde het nauwelijks een dreiging voor de democratische rechtsorde.

De AIVD onderzocht in 2023 ook of de dreiging van Hamas voor de nationale veiligheid van Nederland mogelijk verandert, sinds het recente conflict in Gaza en enkele aanhoudingen in Duitsland, Denemarken en Nederland. Dat onderzoek loopt door in 2024.

Lees meer op
aivd.nl/radicale-islam

> 1.3

Criminele ondermijning van de democratische rechtsorde

- De AIVD deed in 2023 onderzoek naar criminele netwerken die de democratische rechtsorde bedreigen met extreem geweld, infiltratie en corruptie.
- Het onderzoek moet eraan bijdragen dat rechters, journalisten, bestuurders en Kamerleden hun werk vrijuit en veilig kunnen doen.
- Dat past bij de kerntaak van de AIVD: het beschermen van de nationale veiligheid.

De AIVD doet sinds 2022 onderzoek naar ondermijning van de democratische rechtsorde door criminele netwerken. Enkele criminele netwerken hebben de afgelopen jaren nietsontziend geweld gebruikt in de openbare ruimte. Niet alleen om af te rekenen met criminele rivalen, als dat hun belangen diende pleegden ze ook aanslagen op redacties, journalisten en advocaten. Een groot aantal officieren van justitie, rechters, Kamerleden en bestuurders wordt momenteel beveiligd. Dat mensen in zulke beroepen het doelwit zijn, bedreigt de nationale veiligheid. Want een rechtstaat kan niet zonder vrije en veilige rechtspraak, journalistiek, strafrechtelijke handhaving en openbaar bestuur.

De dreiging van aanslagen en liquidaties werkt diep door in de sectoren die er mee te maken krijgen. Het kan ertoe leiden dat zij minder goed functioneren, of dat zij voor hun functioneren een onaanvaardbare hoge prijs moeten betalen.

Bedreigde journalisten, juristen en bestuurders vrezen voor hun leven, en voor dat van hun naasten. Beveiliging beperkt hun bewegingsvrijheid ingrijpend. Onder invloed van aanhoudende geweldsdreiging kunnen Kamerleden zichzelf censureren, journalisten een publicatie achterwege laten of juristen en bestuurders bepaalde besluiten schuwen. Een risico is ook dat niet-bedreigde beroepsgenoten onderzoeken naar georganiseerde misdaad liever vermijden, of dat mensen ervoor terugschrikken een baan te kiezen bij de politie, de advocatuur of het openbaar bestuur. Dat kan de democratische rechtsorde van binnenuit uithollen. Enkele criminele netwerken lijken door hoe ze te werk gaan, er bovendien op uit om de samenleving te schokken en angst aan te jagen.

Sommige netwerken bedreigen de democratische rechtsorde ook door infiltratie en corruptie. Ze proberen mensen in cruciale functies bij de overheid en bij bedrijven om te kopen en onder druk te zetten. Dat verzwakt de overheid en de maatschappij van binnenuit.

De dreiging van aanslagen en liquidaties werkt diep door in de sectoren die er mee te maken krijgen

De dienst heeft tot het onderzoek naar criminele ondermijning van de democratische rechtstaat besloten in overleg met partners en betrokken ministeries, en na grondig vooronderzoek. De voorgaande jaarverslagen berichtten daarover. De kerntaak van de dienst is het beschermen van de nationale veiligheid en de democratische rechtsorde. Vanuit die taak doet de dienst dit onderzoek, naar de netwerken die in staat zijn (en soms ook de bedoeling hebben) de democratische rechtsorde te ondermijnen.

Het opsporen van criminelen is de taak van de Nationale Politie, de vervolging is aan het Openbaar Ministerie. Het AIVD-onderzoek draagt eraan bij dat aanslagen tegen de rechtstaat worden voorkomen, dat bedreigde personen worden beschermd, en dat zwakke plekken bij de overheid en het bedrijfsleven (zogenoemde systeemkwetsbaarheden) worden ontdekt, zodat criminelen die niet kunnen misbruiken.

THEMAVERHAAL

- Het conflict in Gaza heeft extremistische bewegingen in Nederland verhard in standpunten die ze al hadden.
- Rechts-, links- en anti-institutionele extremisten voelen zich gesterkt in hun wereldbeeld.
- Voor de jihadistische beweging is het conflict in potentie een mobiliserend onderwerp.
- **Controversiële en overwegend antisemitische uitspraken van extremistische kopstukken dragen bij aan angst bij de Joodse gemeenschap in Nederland.**

Het openingsbeeld van de aankondiging van een nieuwe globale terreurcampagne (titel: 'dood ze waar je ze kunt vinden') van ISIS. De terroristische organisatie plaatst de oproep in de context van het conflict in Gaza.

De invloed van het conflict in Gaza op extremisme in Nederland

Het conflict in Gaza heeft in het laatste kwartaal van 2023 invloed gehad op bijna alle vormen van extremisme in Nederland. Het verhardde extremistische bewegingen in standpunten die ze al hadden.

Voor de jihadistische beweging is het conflict in potentie een mobiliserend onderwerp. Beelden van het leed van Palestijnen kunnen voor jihadisten een reden zijn om in Nederland in actie te komen en terroristisch geweld te gebruiken. De terroristische organisaties ISIS, Al Qaida, Hamas en Hezbollah hebben aanhangers wereldwijd daartoe ook opgeroepen. Bovendien zijn in Europa diverse terroristische aanslagen gepleegd waarbij de situatie in Gaza (mede) de aanleiding leek. Het risico bestaat dat geradicaliseerde moslims in Nederland zulke aanslagen of de oproepen tot aanslagen inspirerend vinden. Dat vergroot de kans op aanslagen in Nederland.

Voor de dreiging tegen Joodse en Israëlische doelwitten in Nederland is groter geworden. Illustratief daarvoor was de verhoogde dreiging tegen de Israëlische ambassade in Den Haag, in november 2023. De AIVD heeft daarover een ambtsbericht verstuurd.

Het conflict kan ook drempelverlagend werken voor radicaal islamitische personen die niet de jihadistische ideologie aanhangen, maar het geweld in Gaza wel een rechtvaardiging vinden om Israëlische of Joodse objecten of mensen aan te vallen.

De AIVD heeft geen aanwijzingen dat door het conflict in Gaza de geweldsdreiging van rechts-extremistische en rechts-terroristische groepen groter is geworden. Wel verspreiden rechts-extremistische groepen meer antisemitisme dan voorheen.

Er zijn rechts-extremisten die het prima vinden dat bij het conflict zowel Israëliërs als moslims om het leven komen, omdat ze vijandig staan tegenover beide. Maar het valt op dat de haat tegen Joden vaak groter is dan de haat tegen moslims. Veel rechts-extremisten vinden dat Israël geen bestaansrecht heeft, en zien Hamas als een vrijheidsbeweging.

Sommige rechts-extremisten maken zich zorgen dat het conflict een vluchtelingenstroom op gang zal brengen die het Westen bedreigt. Dat idee past bij de omvolkingscomplottheorie die stelt dat een (Joodse) elite migratie gebruikt als instrument om de witte bevolking van westerse landen te vervangen of in ieder geval te verzwakken.

Voor anti-institutionele extremisten is het conflict in Gaza opnieuw een wereldgebeurtenis die zij uitleggen als het werk van een kwaadaardige elite, die er op uit is (onder meer) Nederlanders te onderdrukken.

Binnen de anti-institutionele beweging zijn er twee dominante narratieven over de gebeurtenissen. Het eerste is een mengelmoes van zowel anti-institutionele als rechts-extremistische denkbeelden. Israël is daarin opgericht door ‘kinderen van de duivel’ of door de bankiersfamilie de Rothschilds. De ‘satanistische elite’ die er aan de macht is, zou werken aan wereldoverheersing en bovendien pedofielen in bescherming nemen.

Het tweede dominante narratief is dat het conflict niet is begonnen met de aanslagen van Hamas op 7 oktober, maar dat eigenlijk alles is georganiseerd of toegelaten door de Verenigde Staten en Israël. Sommige anti-institutionele extremisten stellen dat Hamas überhaupt is opgericht door Israël of de VS. Die landen zouden baat hebben bij een oorlog. Want zo hebben westerse overheden weer een voorwendsel om maatregelen te nemen waarmee ze de bevolking kunnen onderdrukken.

Beelden van het leed kunnen voor jihadisten een reden zijn om in Nederland in terroristisch geweld te gebruiken

Zulke denkbeelden zijn niet vrijblijvend. Het frame dat de bevolking (niet voor de eerste keer) voor de gek wordt gehouden met een door de elite gecreëerd conflict, kan voor geradicaliseerde eenlingen in Nederland de trigger zijn geweld te rechtvaardigen.

Bij links-extremistische groepen heerst een uitgesproken pro-Palestijns sentiment. Sommige groepen verbinden het conflict aan hun ‘anti-imperialistische’ agenda, en richten zich sinds het uitbreken van het conflict nog nadrukkelijker tegen de VS en Israël. Een enkele groep heeft verheugd gereageerd op de gepleegde aanslagen in Israël. Linkse actiegroepen hebben diverse keren de openbare orde verstoord, maar het is twijfelachtig dat de geweldsdreiging die van de groepen uitgaat openbare-ordeverstoring overstijgt.

Aanjagers van allerlei extremistische groepen hadden een groter bereik dan normaal, als zij uitspraken deden over het conflict in Gaza. Hun meestal zeer controversiële en extremistische uitspraken hebben momenteel nieuwswaarde. Het is twijfelachtig dat die uitspraken ertoe leiden dat hun aanhang groeit. Maar ze dragen wel bij aan verdere polarisering, en aan angst bij de Joodse gemeenschap in Nederland, omdat die uitspraken overwegend antisemitisch zijn.

Het conflict is ook aanleiding voor bedreigingen tegen mensen die zich uitspreken voor Israël of voor Palestijnen. Dat is terug te zien in meldingen die de AIVD krijgt. Het is voorstelbaar dat zulke bedreigingen ervoor zorgen dat mensen in het algemeen, en bestuurders, volksvertegenwoordigers en journalisten in het bijzonder, ervoor terugschrikken zich vrijuit uit te spreken over het conflict. Als dat gebeurt, doet dat afbreuk aan de democratische rechtsorde van Nederland.

Activisme en extremisme

De AIVD maakt onderscheid tussen activisme en extremisme. Beide termen vallen geregeld in dit hoofdstuk over nationale dreigingen. Zowel activisten als extremisten komen in actie om een (ingrijpende) maatschappelijke of politieke verandering teweeg te brengen. De AIVD spreekt van activisme zolang de doelen en methoden niet ingaan tegen de principes van de democratische rechtsorde. Activisme kan kritiek op instituties en overheidsbeleid met zich mee brengen. Dat mag in Nederland, en kritiek is in het algemeen juist goed voor het functioneren van de democratie.

Natuurlijk kunnen activistische acties hinderlijk of provocerend zijn voor mensen die ermee te maken krijgen. Soms wordt de wet erbij overtreden en moet de politie optreden. Maar zolang het doel of het effect van acties niet het ondermijnen van de democratische rechtsorde is, doet de AIVD daarnaar geen onderzoek. Wel leert de ervaring dat een klein deel van de activisten kan radicaliseren naar extremisme. Activisten die neigen te radicaliseren kunnen in de aandacht van de AIVD komen.

De AIVD spreekt van extremisme als activiteiten wel ingaan tegen de principes van de democratische rechtsorde. Extremisme kan niet-gewelddadig zijn (intimidatie, haatzaaien, demoniseren, bedreiging, of uitingen die extremistisch gedachtegoed normaliseren) en gewelddadig. In zijn uiterste vorm kan het tot terrorisme leiden. Het is het werk van de AIVD om dreigingen tegen de democratische rechtsorde te onderzoeken en helpen wegnemen.

Lees meer op
aivd.nl/extremisme

> 1.4

Rechts-terrorisme

- Fascinatie voor luguber geweld speelde in 2023 een grotere rol in de rechts-terroristische scene.
- Geweld werd er meer besproken en verheerlijkt als doel op zich.
- Tijdig ingrijpen heeft waarschijnlijk rechts-terroristisch geweld voorkomen, ook in Nederland.

De bewondering voor geweld speelde in 2023 een grotere rol in het gedachtegoed van de rechts-terroristische beweging in Nederland. Afgelopen jaar zag de AIVD vaker dan voorgaande jaren dat een fascinatie voor agressie en bloederigheid (vooral) jonge mannen naar de rechts-terroristische scene trok. Ideologie leek voor sommigen van hen bijzaak. Dat bleef soms zo nadat ze aansluiting hadden gevonden bij extremistische chatgroepen of online platforms. De hoofdzaak was voor hen het kunnen bekijken en aanmoedigen van geweld dat in de regel pervers, expliciet en naargeestig is, zoals de *streams* van aanslagen.

Binnen enkele nieuwe online groepen of fora bleek de bewondering voor zulk geweld bovendien vaker de verbindende factor, nog meer dan een gedeelde ideologie. Geweld werd er meer besproken en verheerlijkt als doel op zich. Niet alleen te plegen voor een ideologisch doel, maar soms uitsluitend voor het lijden dat het aanricht en de kick die dat bij de dader en kijkers geeft.

Dat de motivatie om aansluiting te zoeken bij rechts-terroristische groepen vaker om (louter) geweld draait, hangt samen met de verandering die de rechts-terroristische beweging wereldwijd heeft doorgemaakt. Nog altijd bestaat die uit jongvolwassen mannen die vaak kampen met psychosociale problemen en een instabiele thuis-situatie, die bijna alleen online contact hebben met elkaar. Enkele invloedrijke extremistische platformen en chatgroepen zijn de afgelopen jaren opgeheven, na ingrijpen van socialemediabedrijven of na arrestaties (in het buitenland). Die platformen en chatgroepen kenden een informele hiërarchie en de rechts-terroristische ideologie was er de hoofdzaak. In hun plaats zijn afsplitsingen en nieuwe groepen gekomen die meer versplinterd zijn, en met grotere verschillen in gedachtegoed.

De hoofdzaak was voor hen het kunnen bekijken en aanmoedigen van geweld dat in de regel pervers, expliciet en naargeestig is

Anders dan enkele jaren geleden is er momenteel niet één rechts-terroristische ideologie dominant. Aanhangers halen hun inspiratie nog altijd uit het accelerationisme, een ideologie die terroristische aanslagen als middel ziet om een rassenoorlog sneller op gang te brengen. Ze putten ook uit het occultisme, en uit het incel-gedachtegoed, dat staat voor *involuntary celibacy*. De (meestal) mannen die zich daartoe rekenen, houden 'het systeem' verantwoordelijk voor hun gebrek aan seksuele en romantische relaties. Een andere inspiratiebron is het ecofascisme, een rechts-extremistische ideologie die stelt dat de harmonie tussen de witte mens en de natuur verloren is gegaan door onder meer massa-immigratie, globalisering en kapitalisme. Over het algemeen zijn groepen antisemitisch en racistisch en is er veel vrouwenhaat en haat tegen homo's en transpersonen.

Het risico was en is reëel dat eenlingen online radicaliseren en aanslagen willen plegen

Sinds de meest invloedrijke online groepen zijn versplinterd, lijkt de Nederlandse beweging wat kleiner. Al is het vaststellen van de omvang nog lastiger dan in het verleden, omdat online profielen en groepen sneller komen en gaan, en aanhangers veel moeite doen om hun identiteit te verhullen.

Dat maakt ook dat het kunnen inschatten van de geweldsdreiging lastiger is geworden. Die dreiging is in 2023 niet verhoogd, maar evenmin zijn er aanwijzingen dat de dreiging afneemt. Het risico was en is reëel dat (voornamelijk) eenlingen online radicaliseren en aanslagen willen plegen.

Bij rechts-terroristische aanslagen (in Amerika en Duitsland) zijn afgelopen jaar opgeteld elf mensen vermoord. Eén van de aanslagplegers groeide daarna binnen de rechts-terroristische beweging uit tot een – in hun taalgebruik – ‘heilige’. Door tijdig ingrijpen is in 2023 mogelijk ook rechts-terroristisch geweld voorkomen, zowel in het buitenland als in Nederland.

Lees meer op
aivd.nl/terrorisme

> 1.5

Rechts- extremisme

- Rechts-extremistische groepen zochten in 2023 vaker de publiciteit, onder meer met acties die opschudding en verontwaardiging uitlokten.
- De boodschap die ze uitdroegen was vaker antisemitisch.
- Extremistische groepen werkten meer samen, ook internationaal.

Afgelopen jaar zijn er zo'n tien rechts-extremistische projectie-acties geweest. De bekendste zijn de projecties op de Erasmusbrug tijdens de jaarwisseling van 2022-2023 en de projectie op het Anne Frankhuis. Door opschudding en verontwaardiging uit te lokken, probeerden rechts-extremisten meer aandacht te krijgen voor hun denkbeelden. Foto: ANP

Rechts-extremistische groepen droegen in 2023 openlijker hun ideeën, en hun haat tegen minderheden uit. Ze deden dit onder meer met de projecties van anti-semitische en racistische leuzen op plaatsen waar dat veel aandacht trok.

De bekendste gevallen daarvan zijn de projecties op de Erasmusbrug tijdens de jaarwisseling van 2022-2023, de projectie op het Anne Frankhuis, en de laseractie na de excuses van de koning voor het Nederlandse slavernijverleden. Afgelopen jaar zijn er zo'n tien rechts-extremistische projectie-acties geweest, die elke keer het nieuws haalden.

De Jodenhaat werd online en offline verspreid, met onder meer posteracties

Een andere manier waarop groepen met het hun gedachtegoed de publiciteit zochten was door 'gelikte' filmpjes te plaatsen op openbaar toegankelijke sociale media, gericht op jongeren en studenten. Vooral nieuwe Europese identitaire groepen deden dat. Dat zijn groepen die zeggen te streven naar 'het behoud van de nationale identiteit van ieder land' en naar de 'remigratie' van wie daarbij niet past.

Al enkele jaren streeft de rechts-extremistische beweging naar meer maatschappelijke acceptatie. Onder meer door in ieder geval naar buiten toe geweld af te zweren, en door ideeën gepolijst en intellectueel te verpakken.

Maar in 2023 leek de instelling soms dat *alle* aandacht voor het gedachtegoed voor de beweging goede aandacht is. Ook opschudding en verontwaardiging, omdat die ervoor zorgen dat de samenleving kennis maakt met rechts-extremistische denkbeelden.

De boodschap die de verschillende groepen publiekelijk uitdroegen was in 2023 vaker dan in het recente verleden antisemitisch (lees meer over het verband met het conflict in Gaza op pagina 12). De Jodenhaat werd online en offline verspreid, met onder meer posteracties en het promoten van de antisemitische documentaire *Europa: the last battle*. Centraal in hun denken staat nog altijd de antisemitische omvolkingscomplottheorie: het idee dat een Joodse elite massamigratie aanwakkert om in westerse landen de witte bevolking te vervangen of verzwakken.

Groepen lijken bovendien meer samen te werken en hebben vaker een professionele organisatiestructuur. Die mate van samenwerking is een nieuwe ontwikkeling. Voorheen beschouwden groepen – variërend van neonazi's en nationaalsocialisten tot identitaire groepen en volksnationalisten – elkaar vaker als concurrenten.

De instelling leek in 2023 dat alle aandacht voor de beweging goede aandacht is. Ook opschudding en verontwaardiging

Ook internationaal zoeken groepen elkaar meer op. Internationale bijeenkomsten worden door onder meer de Europese *Active Clubs* gebruikt als netwerkevenementen. Zij kwamen bijvoorbeeld samen tijdens de viering van de Poolse Onafhankelijkheidsdag, november 2023.

Leden van *Active Clubs* trainen samen in (vecht)sporten, om fysiek en mentaal weerbaar te zijn voor een mogelijke rassensrijd. Ze voorzien zo'n strijd in de toekomst, zonder daarover concreet te worden. Sommige *Active Clubs* in het buitenland, zoals de VS, hebben geweld gebruikt tegen tegenstanders.

Ook als rechts-extremistische groepen geen terroristische aanslagen voorstaan, vormen ze een bedreiging voor de democratische rechtsorde, omdat hun gedachtegoed daarop haaks staat. Vooral als dat door veel mensen zou worden geaccepteerd, en daar streven de groepen openlijk naar. Extremistische groepen kunnen er bovendien aan bijdragen dat eenlingen radicaliseren en tot (terroristisch) geweld overgaan, doordat ze een voedingsbodem leggen van haat tegen anderen, en ze vijandbeelden creëren en geweld vergoelijken.

Lees meer op
aivd.nl/extremisme

> 1.6

Anti-institutioneel extremisme

- **Anti-institutionele extremisten trokken zich in 2023 meer en meer terug in eigen kring.**
- **Gemeenten, de Belastingdienst, de politie en de rechtspraak worstelden met zelfverklaarde ‘soevereinen’ die vinden dat wetten en regels niet voor hen gelden.**
- **Een kleine, radicale subgroep bereidt zich voor om de ‘kwaadaardige elite’ met geweld te bestrijden.**

Onderdelen van de extremistische anti-institutionele beweging hielden zich in 2023 steeds meer bezig met het zich terugtrekken uit de Nederlandse maatschappij in eigen, parallelle samenlevingsverbanden. Voorgaande jaren lag de nadruk meer op protest. De dreiging die van de beweging uitgaat is daarmee gedeeltelijk veranderd, maar niet minder geworden.

Het wereldbeeld dat anti-institutionele groepen delen, is dat in Nederland (en wereldwijd) een kwaadaardige elite actief is. Een samenzwering van rijke en machtige personen die uit zou zijn op wereldcontrole, en daarvoor gewone mensen onderdrukt, zo nodig uit de weg ruimt. Anti-institutionele groepen beschouwen zichzelf met die elite ‘in oorlog’.

In steeds nieuwe gebeurtenissen zien aanhangers weer de hand van die kwaadaardige elite. Zo zou de coronacrisis gefabriceerd zijn om de vrijheden van burgers in te perken. Net als de stikstofproblematiek, de ‘klimaathoax’, de oorlog in Oekraïne en het recente conflict tussen Israël en Hamas.

In reactie op zulke in hun ogen bedreigende maatregelen en verzinsels, trokken anti-institutionele extremisten zich in 2023 meer en meer terug in eigen kring. In de regel deden ze dat steeds beter georganiseerd, en minder vaak in losse verbanden.

Het meest zichtbaar werden afgelopen jaar de zelfverklaarde ‘soevereinen’. Soevereinen geloven op basis van uiteenlopende complottheorieën dat de overheid geen legitieme macht heeft. En dat wetten en regels daarom voor hen niet gelden, tenzij ze daarmee zelf instemmen. Gemeenten, de Belastingdienst, de politie en de rechtspraak worstelden soms hoe ze met hen moesten omgaan. Mede omdat betrokken ambtenaren in hun contacten te maken kunnen krijgen met intimidatie, doxing (het online publiceren van hun privé-gegevens) en bedreiging.

Enkele voormannen van de beweging geven aanhangers tegen betaling ‘juridische’ adviezen. Die zijn niet deugdelijk of rechtsgeldig, maar zo verdienen zij aan hun achterban, die zij zo soms (dieper) in de schulden steken. Ook zorgen ze er zo voor dat hun achterban zich verder vervreemdt van de samenleving.

De AIVD onderscheidt binnen de ‘soevereinen’ drie belangrijke subgroepen. De eerste subgroep wijst het systeem niet af, maar wil wel zo veel mogelijk onafhankelijk van de samenleving worden. Zo denken ze na over eigen medische zorg of onderwijs. Dat is geen extremistisch gedrag. Evenmin gaat van deze groep een geweldsdreiging uit. Wel dragen veel aanhangers van deze eerste groep bij aan het verspreiden van een narratief dat ondermijnend is voor de democratische rechtsorde.

Een kleinere, maar substantiële subgroep is radicaler. Ook zij proberen zichzelf te isoleren, maar ze zijn daarbij onverdraagzaam tegen de regels en de democratische instituties van de samenleving, waaronder de overheid. Ze weigeren huur, belastingen of boetes te betalen. Als dat tot confrontaties leidt, reageren ze soms agressief. Zo werd een boa aangereden, en een agent belaagd nadat zij vroegen om een rijbewijs. Ook werd een deurwaarder die een schuld kwam innen kort gegijzeld. Aanhangers werken aan eigen paspoorten en geld. De AIVD verwacht dat deze groep zal groeien.

De derde subgroep bereidt zich voor om de 'kwaadaardige elite' met geweld te bestrijden. Aanjagers sporen volgelingen aan het heft in eigen handen te nemen en het rechtssysteem in Nederland te vervangen door een eigen systeem van milities, 'sherrifs' en volkstribunalen. Sommige aanhangers volgen daarom schietlessen en gevechtstrainingen.

Bij de meesten van hen blijft het bij oorlogstaal. Maar enkele zelfbenoemde soevereinen (en anti-institutionele extremisten die zichzelf anders omschrijven) bedreigden afgelopen jaar lokale bestuurders met de dood. Ook werd in september een ex-militair die zichzelf soeverein noemt, veroordeeld tot achttien maanden celstraf, waarvan twaalf voorwaardelijk. Hij had geprobeerd semi-automatische wapens en munitie te kopen voor een groep gelijkgestemde oud-militairen.

Aanjagers sporen volgelingen aan het heft in eigen handen te nemen en het rechtssysteem te vervangen door een eigen systeem van milities en volkstribunalen

Daarmee ging in 2023 een drieledige dreiging van de anti-institutionele beweging uit. In de eerste plaats de dreiging van het anti-institutionele narratief over een kwaadaardige elite. Dit wakkert wantrouwen aan tegen democratische instituties, en kan sluipenderwijs het functioneren van de democratische rechtsorde ondermijnen als genoeg mensen erin geloven.

In de tweede plaats de dreiging van niet-gewelddadig extremisme: onder meer haatzaaien, demoniseren en intimideren. Dat kan ook van binnenuit de democratische instituties komen, als anti-institutionele extremisten daar werken en zij hun gedachtegoed actief uitdragen. In de derde plaats de dreiging van (terroristisch) geweld. Die veelkoppigheid toont dat het anti-institutioneel extremisme de afgelopen jaren is uitgegroeid tot een complexe dreiging voor de democratische rechtsorde, zowel voor de korte als de lange termijn.

Lees meer op
aivd.nl/extremisme

> 1.7

Links- extremisme

- **Anarchistische en antifascistische groepen zien de opkomst van rechts als één van de grote problemen van deze tijd.**
- **Ze probeerden in 2023 daarom vaker dan voorheen rechtse personen te intimideren of dwars te zitten.**

Anarchistische en antifascistische groepen in Nederland probeerden in 2023 vaker dan voorheen rechtse personen en groepen dwars te zitten of te intimideren. Ze bekladden gebouwen waar zij samenkomen, lijmden sloten dicht, richtten vernielingen aan en publiceerden hun persoonlijke gegevens online (doxing). Ook probeerden ze zaal- en café-eigenaren onder druk te zetten om rechtse groepen niet toe te laten in hun zaak.

De links-extremistische *scene* ziet de opkomst van rechts als een groot probleem. De opleving van anti-rechts en antifascistisch protest volgt na enkele jaren van polarisering tussen linkse en rechtse bewegingen over onderwerpen die sterk leven in de samenleving. Voor linkse groepen zijn ook klimaat, gender, dierenrechten, wonen, gepercipieerd politiegeweld en vreemdelingenbeleid op dit moment erg belangrijk. De meeste acties die ze in 2023 organiseerden, draaiden om de bovenstaande onderwerpen.

Links-extremistische groepen spelen in op thema's die veel mensen bezighouden, door ze in hun wereldvisie te betrekken. Dat lijkt bij te dragen aan hun groei. In het anarchistische wereldbeeld staat het idee centraal dat het bestaande politieke en economische systeem niet deugt en dat ertegen gestreden moet worden.

Ze bekladden gebouwen waar zij samenkomen, lijmden sloten dicht, richtten vernielingen aan en publiceerden hun persoonlijke gegevens online (doxing)

Dat (met name) anarchisten meer de confrontatie zoeken met rechtse personen en groepen, en dat de beweging zich sterk bezighoudt met actuele onderwerpen waarover mensen verdeeld zijn, kan mogelijk leiden tot meer radicalisering. De AIVD heeft dat in 2023 niet waargenomen, maar blijft er alert op.

Evenmin heeft de AIVD waargenomen dat links-extremisme in 2023 een aantrekkelijker alternatief werd voor links-activistische groepen. Die voerden in 2023 vaak en soms erg zichtbaar actie rond onderwerpen als klimaat, maar daarbij bleven ze weg van extremisme. Ze gebruikten bijvoorbeeld geen geweld om hun doelen te bereiken. Hoewel activisme hinderlijk of ingrijpend kan zijn voor wie ermee te maken krijgt, en de politie soms moest ingrijpen bij manifestaties, bedreigt het de democratische rechtsorde niet. Daarom hoort onderzoek naar activisme niet bij de wettelijke taken van de AIVD. Lees meer over het onderscheid tussen activisme en extremisme in het kader op pagina 14.

2

Internationale dreigingen

Topoverleg tussen de Amerikaanse president Joe Biden en de Chinese president Xi Jinping tijdens de Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)-bijeenkomst in november 2023. De spanningen tussen de twee grootmachten namen het afgelopen jaar toe. Dat had ook gevolgen voor het Nederlandse bedrijfsleven. Foto: EPA

THEMAVERHAAL

- Het ontdekken en tegengaan van Chinese cyberaanvallen en het begrijpen van de bedoelingen, capaciteiten en acties richting Nederland had in 2023 prioriteit voor de AIVD.
- China ontpopt zich steeds meer als uitdager van de huidige internationale rechtsorde.
- Door zijn omvang en economische macht is het land daadwerkelijk in staat de verhoudingen in de wereld te veranderen.

Hoe China de machtsbalans in de wereld probeert te veranderen

China bleef in 2023 de wereldorde uitdagen. De Chinese overheid streeft ernaar een belangrijke leidende natie in de wereld te worden. De gevolgen daarvan voor andere landen, ook Nederland, kunnen veelomvattend en ingrijpend zijn.

Het regime vindt dat het huidige stelsel van internationale betrekkingen het Westen bevoordeelt, en geen rekening houdt met de behoeften van andere landen, vooral de landen van het 'mondiale zuiden' waarvan China zich opwerpt als leider. China's koers heeft grote invloed op de wereldeconomie en -handel, en op hoe er internationaal wordt omgegaan met normen en waarden, waaronder mensenrechten. Door zijn omvang, economische macht en gezag in organisaties als de Verenigde Naties, is het land daadwerkelijk in staat de verhoudingen in de wereld te veranderen.

In de keuzes van de Chinese autoriteiten staat de eigen nationale veiligheid centraal. Toen Xi Jinping in november 2022 begon aan zijn derde termijn als secretaris-generaal van de Chinese Communistische Partij (CCP), kondigde hij aan dat nationale veiligheid van het allergrootste belang zou zijn. Dat kwam in 2023 meteen tot uiting in nieuwe wetten. Die gaven de Partijstaat nog grotere controle over de samenleving en hadden meteen binnen en buiten China gevolgen.

Het gaat onder meer om de nieuwe contra-spionagewet en de wet op de buitenlandse relaties. Ook de data-protectiewet, die eerder al was ingegaan, past in dit rijtje. De contra-spionagewet verplicht alle Chinezen, ook die buiten China, bij te dragen aan de veiligheid van het land. De Chinese autoriteiten kunnen daarbij een beroep doen op elk onderdeel van de samenleving. Niet alleen op China's enorme inlichtingenapparaat, ook op studenten, wetenschappers, bedrijven of op belangenorganisaties die in Nederland actief zijn. Dit wordt de *whole-of-society*-benadering genoemd.

Ook geeft de wet de overheid het recht buiten het eigen grondgebied op te treden tegen dreigingen. Dat kan ervoor zorgen dat de Chinese overheid zich gaat bemoeien met mensen in Nederland die een Chinese achtergrond hebben. Zij kunnen bovendien worden gedwongen of gevraagd informatie te verzamelen voor de autoriteiten.

De nieuwe wetten kunnen ook gevolgen hebben voor Nederlandse bedrijven in China. De wetteksten zijn zo geformuleerd dat niet precies duidelijk is wat strafbaar is. Die onzekerheid kan voor bedrijven reden zijn hun activiteiten in China af te bouwen of om uit China te vertrekken.

Uit de wet op de buitenlandse betrekkingen blijken China's geopolitieke bedoelingen. In de wet is onder meer opgenomen dat het land 'deelneemt aan' de hervorming en vestiging van een mondiaal bestuursstelsel. Een manier van internationaal samenwerken die China meer invloed in de wereld moet geven, ten koste van Amerika en het Westen. Daarmee maakt China expliciet wat de afgelopen jaren al steeds duidelijker werd. Namelijk dat het de internationale instituties in eigen voordeel wil veranderen. Zo nodig richt China parallelle overlegstructuren op.

Ook breidt het regime de samenwerkingsverbanden uit die het al domineert. Bijvoorbeeld BRICS, het economische samenwerkingsverband tussen Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika. In augustus 2023 kondigde BRICS aan met zes landen te zullen uitbreiden. Zulke samenwerking draagt ook bij aan China's economische groei.

In oktober 2023 werd in Beijing gevierd dat het grote Chinese investeringsproject *Belt and Road Initiative* (BRI) tien jaar bestond. In de loop van die tien jaar heeft China miljarden dollars geïnvesteerd in de aanleg van wegen, spoorlijnen, havens en internetverbindingen in landen in Azië, Europa en Oost-Afrika. Zo kan China efficiënter handel drijven met die landen, krijgt het toegang tot belangrijke grondstoffen en verwerft het geopolitieke invloed. Het BRI zal de komende jaren ook gericht zijn op hoogwaardige en groene technologie, wetenschap, media en cultuur. Door zulke investeringen maakt China zijn machtspositie in de wereld sterker. Zo wordt China steeds meer een uitdager van de huidige internationale rechtsorde.

Nederlanders met een Chinese achtergrond kunnen worden gedwongen of gevraagd informatie te verzamelen voor de autoriteiten

Dat werd in 2023 het duidelijkst in de relatie met de Verenigde Staten (VS). Dat had gevolgen voor Nederland. Voor de VS is China een directe bedreiging van zijn leidende positie in de wereld. De VS proberen daarom te voorkomen dat China een technologische voorsprong op het Westen kan krijgen. Dat doen de Verenigde Staten door de export van bepaalde hoogtechnologische producten aan China te beperken. Nederlandse bedrijven die zulke producten maken, kregen in 2023 te maken met deze exportrestricties.

China is de afgelopen jaren zijn leger sterk aan het moderniseren, met gebruik van de modernste technieken. Hoe sterker China's leger, hoe beter het land in staat is bijvoorbeeld controle over Taiwan te krijgen. China beschouwt Taiwan als onderdeel van China en lijkt vastbesloten het eiland weer onder zijn invloed te brengen. Hoewel China dat het liefst doet zonder geweld, heeft Xi Jinping bij het laatste partijcongres weer bevestigd dat geweld niet is uitgesloten. Daarvoor is een moderne krijgsmacht nodig en het is duidelijk dat China daaraan werkt. Voor moderne wapensystemen, onder meer voor de Chinese marine, is veel technologische kennis nodig.

***Hoe sterker China's
leger, hoe beter het
land in staat is
bijvoorbeeld
controle over
Taiwan te krijgen***

Lees meer op
aivd.nl/spionage

China heeft inmiddels een vooraanstaande positie op het gebied van kunstmatige intelligentie (AI). Om die te houden en uit te breiden, hongert het land naar meer data. China probeert op reguliere manieren aan technologie, kennis en data te komen, bijvoorbeeld door samenwerking met westerse technologiebedrijven, universiteiten en onderzoeksinstituten. Maar het land gebruikt evengoed (cyber) spionage. China probeert in het Westen ook gevoelige bedrijfsinformatie te stelen om zijn eigen economische positie sterker te maken.

Nederland is daarbij een aantrekkelijk doelwit. Vooral vanwege onze kennis-economie, en de goed ontwikkelde hoogtechnologische sector. China voert veel cyberaanvallen uit, en die aanvallen zijn zeer geavanceerd. Daarom vormt China een van de grootste cyberdreigingen tegen Nederland en Nederlandse belangen van dit moment. (Lees meer daarover in het hoofdstuk over cyberdreigingen op pagina 32.)

Het ontdekken en tegengaan van zulke geavanceerde aanvallen, en het begrijpen van de bedoelingen, capaciteiten en acties van China richting Nederland, heeft prioriteit voor de AIVD. Het onderzoek ernaar bleek in 2023 uitdagend. Om de nationale veiligheid van Nederland op een robuuste manier te beschermen tegen potentiële dreigingen uit China moet de AIVD daarom onderzoeken intensiveren.

Voor al zijn ambities heeft China een sterke economie nodig. Die vertoont momenteel enkele structurele problemen. Zo werd de economische groei van China lange tijd sterk gedreven door de vastgoedsector. Die sector is nu zo goed als vastgelopen. Veel Chinezen zijn het geld kwijt dat ze in nieuwbouw hadden geïnvesteerd. De jeugdwerkloosheid is hoog. Tegelijk vergrijsst de bevolking en loopt het geboortecijfer terug. Daarnaast hebben lokale overheden enorme schulden, waardoor ze pensioenen, andere voorzieningen en openstaande rekeningen bij bedrijven niet kunnen betalen. Het moet blijken of de CCP op de lange termijn in staat is deze problemen het hoofd te bieden en de sociale rust in het land te bewaren. En of deze ontwikkelingen effect hebben op Chinese dreiging tegen Nederlands nationale veiligheidsbelangen.

Het AIVD- en MIVD-onderzoek naar China

De AIVD en MIVD onderzoeken de dreiging die van China uitgaat gezamenlijk. Het onderzoek van de diensten:

- helpt de Nederlandse overheid, kennisinstellingen en het bedrijfsleven een afweging te maken tussen de risico's en de kansen van samenwerken met China;
- draagt bij aan het tegengaan van ongewenste kennisoverdracht en de bescherming van de democratische rechtsorde van Nederland;
- helpt Nederland zijn economische veiligheidsbelangen te beschermen en strategische autonomie te behouden.

> 2.1 Spionage en ongewenste inmenging in Nederland

- De AIVD ontdekte in 2023 spionagepogingen van onder meer Rusland en China.
- Rusland had de hand in demonstraties in onder meer Nederland gericht tegen steun aan Oekraïne.
- Diverse westerse landen spraken zich uit tegen de gewelds dreiging die Iran vormde voor ingezetenen.

De dreiging van spionage in Nederland was in 2023 actueel en urgent. Veel landen probeerden in het geheim en onrechtmatig hun positie in de wereld te verbeteren. Door onder andere in Nederland geheimen te stelen, verwachtten ze een politiek, economisch of militair voordeel te krijgen.

Zo ontdekte de AIVD samen met de MIVD dat Russische inlichtingendiensten onopgemerkt toegang probeerden te krijgen tot informatiesystemen van de toeleveringsindustrie van Defensie. De Nederlandse krijgsmacht is interessant voor Russische diensten, mede vanwege de militaire steun die Nederland afgelopen jaar gaf aan Oekraïne. De Russische inlichtingendiensten zijn ook geïnteresseerd in het Nederlandse overheidsbeleid over Rusland en Oekraïne, en in informatie over de NAVO, de EU en de Nederlandse hightechsector.

China probeerde afgelopen jaar in Nederland aan technologische- en bedrijfsgeheimen te komen die het land kunnen helpen de eigen hoogwaardige kennisindustrie verder te ontwikkelen. De Nederlandse bedrijven die de meest geavanceerde technologie ontwikkelen of gebruiken zijn vooraanstaand in de wereld, en daarom een aantrekkelijk doelwit. Het land spant zich in om ook aan andere gevoelige bedrijfsinformatie te komen die het kan gebruiken om zijn economische positie te versterken.

Verschillende buitenlandse inlichtingendiensten richtten zich in 2023 niet alleen op de rijksoverheid en op topsectoren, maar ook op specifieke instituties en lokale overheden. Spionage raakt uiteindelijk iedere Nederlander, omdat het de wereld minder veilig kan maken en Nederland minder onafhankelijk. Economische spionage kan ervoor zorgen dat innovatieve kennis, technologie en banen uit Nederland verdwijnen. Het is daarom de taak van de AIVD om spionage tijdig te ontdekken, en met partners tegen te gaan.

Heimelijke beïnvloeding

Buitenlandse inlichtingendiensten waren afgelopen jaar in Nederland actief om de publieke opinie of politieke besluiten te beïnvloeden. Zo had Rusland in 2023 de hand in demonstraties tegen westerse steun aan Oekraïne, die plaatsvonden in Nederland en andere westerse landen. Het doel ervan leek vooral Russen (en sympathisanten) het idee te geven dat er in het Westen veel kritiek is op steun aan Oekraïne.

De acties passen in de agenda van Rusland om steun aan Oekraïne te ondergraven door in het Westen oorlogsmoeheid aan te wakkeren, en om westerse landen in een kwaad daglicht te stellen. Rusland deed dat afgelopen jaar bijvoorbeeld ook in Afrika, Latijns-Amerika en Azië, waar het pro-Russische, antiwesterse en antikoloniale sentimenten openlijk en heimelijk verspreide of versterkte.

Ook de inlichtingendiensten van enkele andere landen waren in Nederland actief om politieke besluitvorming te beïnvloeden in hun eigen belang. Daarbij viel op dat die inspanningen niet alleen gericht waren tegen de landelijke overheid, maar soms ook tegen een lokale overheid. Heimelijke beïnvloeding bedreigt, net als spionage, de veiligheid van Nederland en ondermijnt onze democratische rechtsorde.

Ongewenste inmenging in diasporagemeenschappen

Landen met een grote diaspora in Nederland, zoals Marokko en Turkije, verrichten hier beïnvloedings- of inlichtingenactiviteiten die er vaak op zijn gericht de relatie met de diaspora te versterken en voormalig landgenoten in te zetten als belangenbehartigers. In ruil voor medewerking kunnen mensen worden beloond, bijvoorbeeld met vieringen op de ambassade, of met praktische hulp bij administratieve zaken. Maar mensen die zich uitspreken tegen misstanden in bepaalde landen kunnen te maken krijgen met hinder en intimidatie. Het kan voor hen bijvoorbeeld moeilijker worden naar het land van herkomst terug te reizen, waar ze mogelijk nog familie of bezittingen hebben, of een culturele en religieuze band mee voelen.

De inlichtingenactiviteiten van andere landen kunnen er ook op gericht zijn hier (vermeende) tegenstanders het zwijgen op te leggen

De inlichtingenactiviteiten van andere landen kunnen er ook op gericht zijn hier (vermeende) tegenstanders en politieke dissidenten in kaart te brengen en het zwijgen op te leggen. De AIVD zag in 2023 dat buitenlandse inlichtingendiensten dissidenten in het buitenland ook online intimideerden, ook in Nederland. Mensen die zich uitspraken tegen het regime van hun land van herkomst werden onder meer via social media uitgescholden en bedreigd. Het signaal dat buitenlandse inlichtingendiensten daarmee afgeven, is dat (voormalig) burgers niet moeten denken dat ze veilig zijn, of dat ze uit het zicht zijn van de autoriteiten, omdat ze nu in een westers land wonen.

Landen als China, Rusland en Iran zetten zo nodig mensen onder grote druk om iets te doen of laten. Sommige landen schrikken er niet voor terug om politieke tegenstanders in het buitenland met geweld te bedreigen of hen daadwerkelijk te ontvoeren of vermoorden. Onder meer Rusland, Iran en Pakistan hebben dat in het verleden in Nederland en/of andere landen gedaan.

Politici en overheden in onder meer de VS, Groot-Brittannië, Duitsland en Australië spraken zich afgelopen jaar uit over de reële geweldsdreiging die Iran vormde voor ingezetenen. Zo stelde de Britse minister van Justitie dat de Iraanse overheid afgelopen jaar verantwoordelijk was voor meer dan vijftien dreigementen om Britse burgers te doden of ontvoeren.

Nederlanders die wonen in autoritair bestuurde landen, of die bezoeken, kunnen bovendien het risico lopen op arrestatie onder valse voorwendselen, waarna ze kunnen worden gebruikt als diplomatiek wisselgeld (gijzelingsdiplomatie).

Lees meer op
aivd.nl/spionage

THEMAVERHAAL

- Rusland ziet zichzelf in een existentieel conflict met het Westen.
- In 2023 probeerde het land voortdurend westerse landen in een kwaad daglicht te stellen en de onderlinge eenheid te ondermijnen.
- Nederland bleek een belangrijk spionage-doelwit, onder meer vanwege de steun aan Oekraïne.

Ruslands oorlog tegen Oekraïne werd richting het einde van 2023 steeds meer een loopgravenstrijd (zoals hier in het noordoosten van Oekraïne). Ook Ruslands houding tegen het Westen verhardde ondertussen. Foto: Abaca Press

Rusland bleef ook in 2023 de confrontatie met het Westen zoeken

Ruslands houding in 2023 maakt duidelijk dat het land in de nabije toekomst de confrontatie met westerse landen zal blijven zoeken. Rusland ziet zichzelf in een existentieel conflict met het Westen. Een conflict waarbij zijn invloedssfeer en status als grootmacht op het spel staan. De voor Moskou gewenste uitkomst is een wereldorde waarin Amerika niet de enige overgebleven grootmacht is. Ongeacht het verloop van de confrontatie zal het Russische regime alles doen om in het zadel te blijven. Dat maakt het onwaarschijnlijk dat in de houding van het land snel iets zal veranderen. Ook niet als het conflict in Oekraïne in een impasse zou raken, of in de situatie dat er een staakt-het-vuren zou komen.

Rusland zocht in 2023 de confrontatie met het Westen op diverse vlakken. Dat had soms direct en soms indirect gevolgen voor Nederland. Om te beginnen gebruikte Rusland zijn voorraden gas en olie openlijk als politiek en economisch wapen. Rusland roerde zich ook diplomatiek. Vooral door westerse samenwerkingsverbanden te ondermijnen of beconcurreren via alternatieve verbanden van (opkomende) mogendheden, zoals de BRICS, de SCO en OPEC+. Rusland probeerde in die verbanden een agendasetter te worden. (Lees meer over China's rol in zulke overlegstructuren vanaf pagina 24.)

Promotiebeelden van het Russische ministerie van Defensie. Rusland probeert het beeld dat de eigen bevolking van de oorlog tegen Oekraïne heeft positief te kleuren. Ook door Russen het idee te geven dat er in het Westen veel kritiek is op militaire steun aan Oekraïne. Foto: Russisch ministerie van Defensie, via AP

Russische hackers proberen hier met name in te breken op de informatiesystemen van de overheid, defensie en organisaties die betrokken zijn bij internationaal beleid

Bovendien probeerde Rusland in 2023 voortdurend westerse landen in een kwaad daglicht te stellen, onderlinge eenheid te ondermijnen en de sfeer in samenlevingen te beïnvloeden. Dat deed Rusland openlijk en heimelijk. Daarbij speelde het in op maatschappelijke onzekerheden, pro-Russische of antiwesterse sentimenten die er in westerse samenlevingen waren. Zo vonden er in 2023 in verschillende westerse landen demonstraties plaats waarin Rusland de hand had, ook in Nederland. Deelnemers werden betaald om met voorgefabriceerde leuzen de straat op te gaan. De demonstraties waren vooral bedoeld om Russen (en sympathisanten) het idee te geven dat er in het Westen veel kritiek is op militaire steun aan Oekraïne.

Rusland probeerde in het Westen ook oorlogsmoeheid aan te wakkeren en het draagvlak te verkleinen voor steun aan Oekraïne. Het land benadrukt daarbij dat die steun (en de sancties tegen Rusland) de westerse burger geld kosten. Rusland concentreerde zijn heimelijke beïnvloedingsactiviteiten vooral op de grote Europese landen. Maar als Moskou ergens kansen ziet, is het opportunistisch genoeg om daar op in te spelen. Nederland blijft dus niet buiten schot. Bovendien kunnen beïnvloedingscampagnes tegen bondgenoten Nederland indirect raken. Ten slotte is Nederland in Ruslands vizier omdat er in Nederland belangrijke internationale organisaties zijn gevestigd. Onder meer organisaties die onderzoeken of Rusland in Oekraïne oorlogsmisdaden heeft gepleegd.

Nederland is mede daarom een belangrijk spionagedoelwit voor de Russische inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Zij proberen hier aan informatie te komen over de keuzes die de overheid maakt over Rusland en Oekraïne, over de NAVO en de EU, en over de Nederlandse hightechsector. Rusland probeert ook te spioneren bij het Nederlandse leger en de defensie-industrie, omdat Nederland in 2023 veel (militaire) steun gaf aan Oekraïne.

De AIVD en MIVD verwachten dat Russische inlichtingsofficieren vaker zullen proberen te spioneren onder een dekmantel als zakenman of journalist. In het verleden deden Russische spionnen zich vaak voor als diplomaat, zodat ze een beschermde diplomatieke status hadden. Maar Nederland heeft de meeste Russische inlichtingsofficieren met zo'n dekmantel in 2022 uitgezet, en voert een effectief visumbeleid. Dat maakte het voor Rusland in 2023 moeilijker om in Nederland te spioneren.

Rusland zocht de confrontatie met het Westen ook in het cyberdomein. (Lees meer daarover in het hoofdstuk over cyberdreigingen op pagina 32). Kenmerkend voor Russische cyberaanvallen op Nederland en andere EU- en NAVO-landen, is dat die vooral een politiek en diplomatiek doel dienden. Russische hackers proberen met name in te breken op de informatiesystemen van de overheid, defensie en organisaties die betrokken zijn bij het maken van internationaal beleid. Russische cyberaanvallen in de EU en tegen NAVO-landen leken ook vaak bedoeld om meer te weten te komen over steun aan Oekraïne. In Oekraïne zelf voerde Rusland cyberoperaties uit om te spioneren, te beïnvloeden en te verstoren, en in enkele gevallen hoogstwaarschijnlijk om systemen te saboteren. De AIVD en MIVD hebben signalen dat Rusland in Oekraïne ook digitale middelen gebruikte om het eigen leger tactisch te ondersteunen bij grondoperaties. Russische hackers verstoorden dan bijvoorbeeld tijdelijk de Oekraïense communicatie.

Poetin kreeg in 2023 voor het eerst te maken met een serieuze interne uitdaging: de muiterij van Evgeny Prigozhin

Binnen Rusland kreeg president Poetin in 2023 voor het eerst te maken met een serieuze interne uitdaging: de muiterij van huurlingenbaas Evgeny Prigozhin, en zijn *private military company* Wagner. Prigozhin leek aanvankelijk weg te komen met zijn opstand. Maar op 24 augustus kwam hij om het leven bij een vliegtuigcrash. De toedracht daarvan kan niet onafhankelijk worden vastgesteld. Maar het wordt breed gezien als Poetins afrekening met hem.

Terwijl Moskou geconcentreerd was op de oorlog in Oekraïne, lijkt Ruslands autoriteit in andere voormalige Sovjetrepublieken minder vanzelfsprekend geworden. Behalve Oekraïne willen ook Moldavië en Georgië tot de EU toetreden. Armenië keert zich nadrukkelijker naar het Westen. En bij de inname van Nagorno-Karabach door Azerbeidzjan speelde Rusland geen rol. Dat betekent niet dat Ruslands invloed daar weg is. Veel landen in de regio kunnen nog voordeel halen uit hun relatie met Rusland. En ook een verzwakt Moskou heeft voldoende middelen om het staten in de regio moeilijk te maken.

Het AIVD- en MIVD-onderzoek naar Rusland

De AIVD en de MIVD onderzoeken gezamenlijk welke dreiging Rusland voor Nederland vormt. De diensten maken mogelijke doelwitten van Russische spionage, beïnvloeding en cyberaanvallen weerbaarder, vooral de Nederlandse overheid. Ze verstoren (digitale) operaties van de Russische inlichtingen- en veiligheidsdiensten FSB, SVR en GRU in binnen- en buitenland. En ze voorzien de Nederlandse regering en ministeries van inlichtingen over Russische dreigingen, zodat de overheid er passend beleid tegen kan maken.

> 2.2

Cyberdreigingen

- De AIVD zag in 2023 wereldwijd verschillende buitenlandse cyberoperaties die waarschijnlijk sabotage als doel hadden.
- Landen probeerden in 2023 steeds geraffineerder hun betrokkenheid bij aanvallen te verhullen.
- De AIVD merkt dat het aantal landen dat (meer) offensieve cybercapaciteiten ontwikkelt toeneemt.

Van alle cyberdreigingen, is digitale sabotage potentieel het gevaarlijkst voor een samenleving, omdat die bij uitstek kan leiden tot grote economische schade en maatschappelijke ontwrichting. De AIVD zag in 2023 verschillende buitenlandse cyberoperaties die waarschijnlijk zulke sabotage als einddoel hadden.

De operaties werden uitgevoerd door of in opdracht van statelijke actoren en waren specifiek gericht op de vitale infrastructuur in andere landen. Het doel was waarschijnlijk niet om meteen de communicatie te verstoren of het energienetwerk platleggen, maar om de mogelijkheid in te bouwen om dat later te kunnen doen. Bijvoorbeeld bij een conflict.

De ontdekkingen vallen in het jaar dat softwarebedrijf Microsoft openbaar maakte dat het 'plausibel bewijs' heeft dat hackerscollectief *Volt Typhoon* sabotage-mogelijkheden inbouwt in de communicatie-infrastructuur tussen de VS en Azië. *Volt Typhoon* wordt gelinkt aan China. En ze komen een jaar nadat de overheidsnetwerken van Albanië succesvol werden aangevallen, om die te saboteren. Dat was waarschijnlijk de eerste succesvolle, op sabotage gerichte cyberaanval op de netwerken van een NAVO-lidstaat. Albanië en de VS houden Iran verantwoordelijk voor de aanval.

Landen probeerden in 2023 steeds geraffineerder hun betrokkenheid bij cyberaanvallen te verhullen. Bijvoorbeeld door de mogelijkheden te misbruiken van de software die het slachtoffer gebruikt (zogeheten *living-off-the-land*-aanvallen). Zoals de functionaliteit voor beheer en onderhoud, waar vergaande gebruikersrechten bij horen. Zo laat een hacker minder 'digitale vingerafdrukken' achter en wordt het moeilijker de betrokkenheid van een land aan te tonen.

Ook routeren vijandige hackers hun aanvallen via grote netwerken van servers die ze wereldwijd hebben gehuurd of gehackt. Er zijn inmiddels bedrijven die zulke anonimiseringsnetwerken opzetten en onderhouden. Statale actoren kunnen die makkelijk gebruiken. Zo wordt het lastiger te achterhalen wie achter een aanval zit.

Zo laat een hacker minder 'digitale vingerafdrukken' achter en wordt het moeilijker de betrokkenheid van een land aan te tonen

De AIVD zag in 2023 dat hackers in dienst van landen vaak misbruik maakten van nog onbekende kwetsbaarheden in veelgebruikte software. Als kwetsbaarheden in software nog niet breed bekend zijn (zogeheten *zero days*), is er doorgaans geen beveiligingsupdate voor beschikbaar. Beveiligingsmaatregelen als detectie en monitoring kunnen wel helpen het risico op misbruik van een onbekende kwetsbaarheid te beperken. Weinig bedrijven en organisaties treffen zulke maatregelen afdoende.

Veel kwetsbaarheden in commerciële software zijn wel bekend. De AIVD heeft in 2023 vaak gezien dat landen met offensieve cyberprogramma's kwetsbaarheden al binnen enkele uren nadat die bekend werden, konden misbruiken. Het is daarom belangrijk dat organisaties beschikbare beveiligingsupdates zo snel mogelijk installeren.

Het doel was waarschijnlijk niet om meteen de communicatie te verstoren of het energienetwerk plat te leggen, maar de mogelijkheid in te bouwen om dat later te kunnen doen

Landen met offensieve cyberprogramma's maken nog steeds veel gebruik van spearphishing. Ze versturen dan mails die betrouwbaar en relevant lijken. Als de ontvanger daarin een besmette link of bijlage opent, krijgen hackers een voet tussen de deur in diens computernetwerk.

In 2022 voerden Russische hackers bijvoorbeeld een grootschalige phishings-campagne uit die bekend is komen te staan als 'DiplomaticOrbiter', omdat diplomaten en denktanks rond de wereld het doelwit waren. Media hebben het afgelopen jaar het nodige geschreven over een Russische hacktivistische groep die DDoS-aanvallen zou uitvoeren tegen NAVO- of EU-organisaties. Bij een *Distributed Denial of Service*-aanval wordt een website of dienst in korte tijd zoveel bevroegd, dat die tijdelijk overbelast raakt. Hoewel zulke aanvallen onrust en overlast geven, is de impact op de nationale veiligheid meestal beperkt.

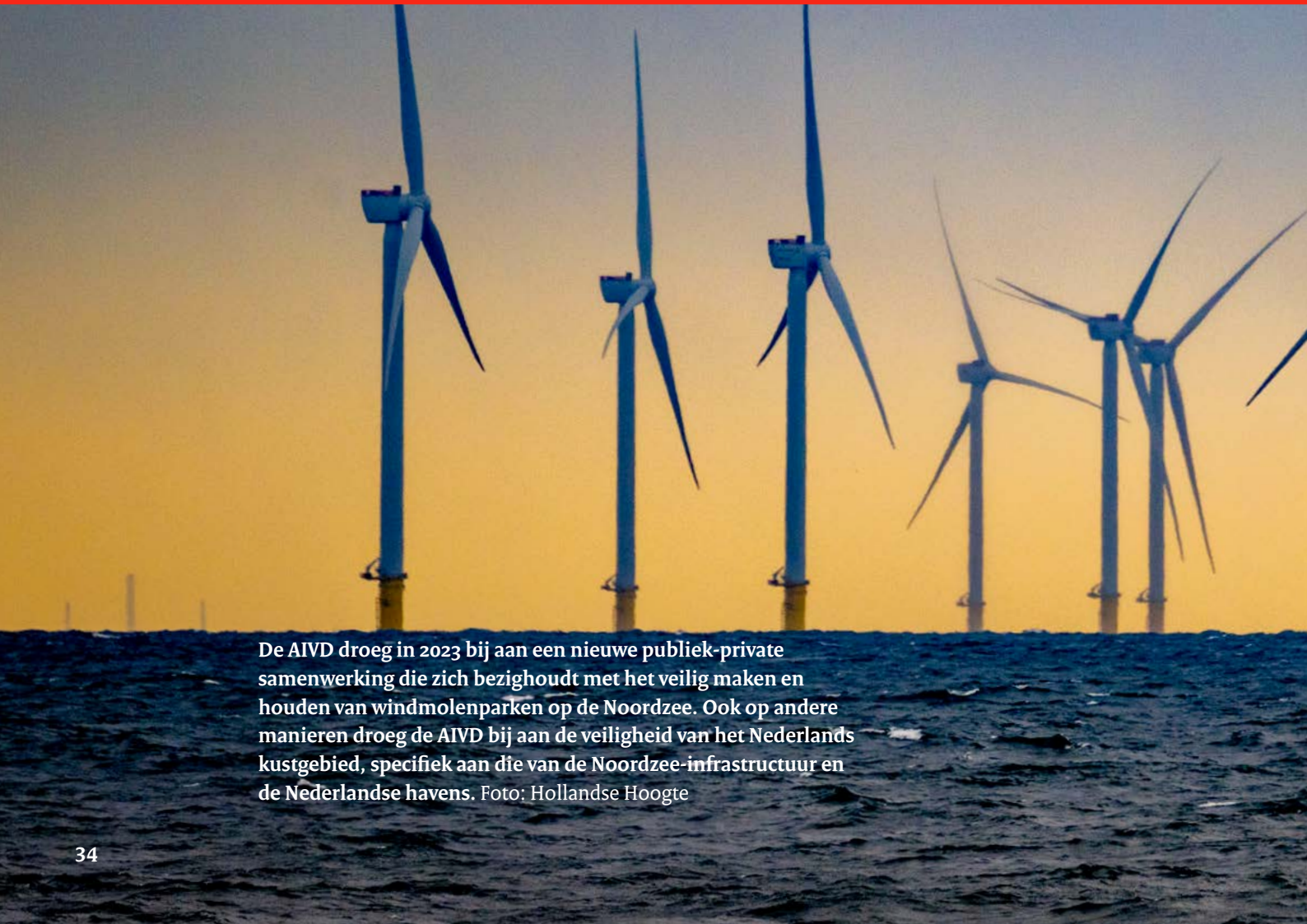
De AIVD ziet dat het aantal landen dat grotere offensieve cybercapaciteiten ontwikkelt, toeneemt. Rusland, China, Iran en Noord-Korea zetten hun cyberprogramma's al jaren in voor sabotage, (economische en politieke) spionage, beïnvloedingsoperaties, en om dissidenten in de gaten te houden.

Steeds meer landen die voorheen nog geen offensieve cyberprogramma's hadden, investeren nu ook in zulke programma's, krijgen daarvoor hulp van bondgenoten of kopen geavanceerde commerciële spyware. De AIVD en MIVD hebben in 2023 geen aanvallen uit zulke landen onderkend die op Nederland waren gericht.

Dat meer landen cyberaanvalsprogramma's opzetten, past bij het verschuiven van de machtsbalans in de wereld. In een competitieve wereld proberen landen ook op cybergebied een strategisch voordeel te krijgen. De hoofdstukken over Rusland (pagina 29) en China (pagina 24) gaan daarop dieper in. Bij de onderzoeken naar landen met een offensief cyberprogramma werken de AIVD en de MIVD intensief samen.

Lees meer op
aivd.nl/cyberdreiging

3 Dreigingen helpen voorkomen of wegnemen

A photograph of several offshore wind turbines in the North Sea. The turbines are silhouetted against a bright orange and yellow sunset sky. The water in the foreground is dark and choppy.

De AIVD droeg in 2023 bij aan een nieuwe publiek-private samenwerking die zich bezighoudt met het veilig maken en houden van windmolenparken op de Noordzee. Ook op andere manieren droeg de AIVD bij aan de veiligheid van het Nederlands kustgebied, specifiek aan die van de Noordzee-infrastructuur en de Nederlandse havens. Foto: Hollandse Hoogte

THEMAVERHAAL

- Het aantal organisaties dat de AIVD om actuele informatie en praktisch advies vroeg nam in 2023 toe.
- Om meer organisaties te laten profiteren van de unieke kennis van de AIVD, werkt de dienst vaker samen, ook buiten de rijksoverheid.
- De AIVD onderzocht in 2023 de kansen en de risico's van artificiële intelligentie voor de veiligheid van Nederland.

Maatschappelijke vraag naar weerbaarheid stelt AIVD voor nieuwe uitdagingen

De AIVD doet niet alleen inlichtingenonderzoek naar dreigingen tegen Nederland. Het is ook de taak van de dienst om op basis van zijn inlichtingenpositie bij te dragen aan het verhogen van de weerbaarheid van de overheid, vitale sectoren, kennisinstellingen en (delen van) het bedrijfsleven. De AIVD maakt hen meer bewust van de gevaren van spionage, sabotage en kennisdiefstal, adviseert over adequate veiligheidsmaatregelen, helpt de rijksoverheid staatsgeheimen te beschermen, en geeft organisaties die door spionage en kennisdiefstal zijn getroffen perspectief en advies.

De AIVD wordt de afgelopen jaren steeds meer bevraagd op die weerbaarheidstaak. Ook in 2023 nam het aantal organisaties dat de AIVD om actuele informatie en praktisch advies vroeg toe. Dat heeft alles te maken met het groeiend aantal cyber- en spionage-incidenten waarmee Nederlandse hightechbedrijven, kennisinstellingen en de rijksoverheid te maken krijgen, en met het groeiende maatschappelijk besef van die gevaren. De behoefte aan advies en handelingsperspectief komt steeds vaker van niet-traditionele partners van de AIVD. Dat wil zeggen van organisaties buiten de rijksoverheid en de vitale sectoren die de AIVD van oudsher adviseert. Bovendien gaan vragen vaker over concrete situaties.

Dat stelt de dienst voor uitdagingen. De gegroeide behoefte aan weerbaarheidsadvies en -producten vraagt meer capaciteit van de dienst. De AIVD heeft daarom in 2023 geïnvesteerd in de onderwerpen kennisveiligheid, economische veiligheid en de bescherming van vitale belangen.

De dienst heeft bovendien de samenwerking gezocht met andere relevante partijen. Dat is efficiënt: via samenwerkingsverbanden kunnen méér organisaties tegelijk profiteren van de kennispositie van de AIVD. En het is effectief, want weerbaarheid vraagt om een aanpak die is gecoördineerd – binnen de Nederlandse overheid, en tussen de overheid en de maatschappij. Zo droeg de AIVD in 2023 verder bij aan het (in januari 2022 opgerichte) Loket Kennisveiligheid. Alle relevante overheids-partijen werken daarin samen om Nederlandse kennisinstellingen te helpen met veiligheidsvragen. In 2023 werden meer dan tweehonderd casussen ingediend.

Ook was de AIVD in 2023 betrokken bij de oprichting van het Ondernemersloket Economische Veiligheid (OLEV). Dat is hét aanspreekpunt bij de overheid voor kennisintensieve midden- en kleinbedrijven die vragen hebben over economische veiligheid. Ook de MIVD en diverse ministeries zijn betrokken bij het loket.

De AIVD zocht de samenwerking afgelopen jaar ook buiten de Rijksoverheid. Voor een pilot deelde de dienst voor het eerst ook dreigingsinformatie met publieke en private partijen. Dat gebeurde in het programma Cyclotron. Dat is opgericht om het voor publiek-private partijen mogelijk te maken bij (dreigende) cyberincidenten snel en gericht informatie te delen.

Veilige vitale processen en een veilige overheid

Een ander belangrijk thema op het gebied van weerbaarheid in 2023 was de bijdrage die de AIVD leverde aan de veiligheid van vitale sectoren. Sabotage (digitaal of fysiek) van vitale processen kan de nationale veiligheid van Nederland bedreigen. Voor bedrijven in die sectoren maakt de AIVD specifieke, op hen toegesneden dreigingsbeelden en (veiligheids)adviezen. In 2023 werden die in het bijzonder gemaakt voor de Nederlandse energiesector, de telecommunicatiesector, de maritieme sector en de burgerluchtvaart.

Ook droeg de AIVD bij aan het Programma Bescherming Noordzee Infrastructuur van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Dat is gericht op de bescherming van de vitale maritieme infrastructuur in Nederlandse kustgebieden en de Nederlandse Exclusieve Economische Zone. De AIVD duidde welke statelijke dreigingen daartegen zijn onderkend en droeg ook bij aan het Programma Aanpak Havens. Verder nam de dienst deel aan een nieuwe publiek-private samenwerking die zich concentreert op het veilig maken en houden van windmolenparken op de Noordzee.

Weerbaarheid vraagt om een aanpak die is gecoördineerd – binnen de Nederlandse overheid, en tussen de overheid en de maatschappij

De AIVD maakte diverse dreigings- en risicoanalyses die bijdragen aan de weerbaarheid van de Nederlandse burgerluchtvaart. Die analyses zijn gemaakt op verzoek van de Nationaal Coördinator en Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. De dienst beantwoordde daarnaast doorlopend vragen uit de sector, begeleidde adviestrajecten en gaf veiligheidsbriefings.

De AIVD droeg ook bij aan de invoering van nieuwe Europese richtlijnen die vitale processen veiliger moeten maken. Zo moet de Europese CER-richtlijn in 2024 worden verwerkt in Nederlandse regelgeving. De *Critical Entities Resilience*-richtlijn komt met nieuwe uitgangspunten voor de beveiliging van onder meer energieproducenten en drinkwatervoorzieningsbedrijven. Meer sectoren worden voortaan als vitaal aangemerkt.

Diverse ministeries en de NCTV bepalen welke sectoren dat zijn, weerbaarheidsanalyses helpen daarbij. De AIVD leverde daarvoor dreigingsinformatie aan. Ook de Europese NIS2-richtlijn moet in 2024 worden uitgewerkt in Nederlandse wetgeving. De tweede *Network and Information Security*-richtlijn is gemaakt om de cyberveiligheid van essentiële diensten te vergroten. NIS2 bevat onder meer strengere beveiligingsnormen en meldingsvereisten bij cyberincidenten. De AIVD gaf organisaties die daarmee te maken hebben in 2023 adviezen en informatie over dreigingen en mogelijke maatregelen daartegen.

De AIVD stelde in 2023 een beschouwing op over welke risico's er zijn als (rijks)ambtenaren applicaties gebruiken die zijn gemaakt in landen met een tegen Nederland gericht offensief cyberprogramma. Eén van die applicaties is TikTok. De beschouwing was voor het kabinet mede de reden om het beleid over het gebruik van apps op mobiele werkapparatuur aan te scherpen.

Veilige informatie en beveiligingsproducten

Samen met het ministerie van Defensie en de MIVD ziet de AIVD toe op de beveiliging van internationaal gerubriceerde informatie. Dat is de geheime informatie van de EU, de NAVO en het Europese ruimtevaartprogramma (ESA). De AIVD is *National Security Authority*, in die hoedanigheid doet de dienst inspecties bij onderdelen van de overheid en bedrijven die met zulke informatie mogen werken. De AIVD controleert zowel hun fysieke als digitale beveiliging.

De AIVD draagt ook bij aan de ontwikkeling van betrouwbare informatiebeveiligingsproducten. Cryptografische beveiligingsproducten kunnen niet zonder sleutel-materiaal. De AIVD ontwikkelt en distribueert cryptosleutel-materiaal via de Nationale Distributie Autoriteit. De vraag daarnaar nam toe.

De AIVD onderzoekt welke risico's AI met zich meebrengt en hoe je je daartegen kunt weren

De Nationale Cryptostrategie (NCS) schrijft voor hoe de overheid ervoor kan zorgen dat hoogwaardige informatiebeveiligingsproducten beschikbaar blijven voor zeer gevoelige informatie. De in 2023 onder die strategie (verder) ontwikkelde producten, worden binnenkort opgeleverd. In 2024 kan de ontwikkeling van nieuwe beveiligingsproducten voor andere behoeften beginnen. De AIVD en de ministeries die deelnemen aan de NCS verkennen hoe de Nederlandse cryptoindustrie verder kan worden versterkt. Dat is nodig om *cryptoproducing nation* te blijven, een status die Nederland op cryptogebied een belangrijke strategische positie geeft in de EU en NAVO.

Om geheime informatie veilig te kunnen delen met andere landen, maakt Nederland afspraken met hen in zogeheten *General Security Agreements* (GSA's). Sinds eind 2019 is de AIVD verantwoordelijk voor de onderhandelingen over zulke beveiligingsverdragen, die de dienst voert samen met de ministeries van Buitenlandse Zaken, Defensie en Economische Zaken en Klimaat. In 2023 zijn de GSA's met België en Polen geratificeerd en in werking getreden.

Bescherming tegen de digitale dreigingen van de toekomst

De AIVD kijkt altijd vooruit naar technologieën die belangrijk voor Nederland kunnen worden. De AIVD onderzoekt onder meer (het veilige gebruik) van *post quantum*, *cloud* en artificiële intelligentie (AI). AI heeft het afgelopen jaar een enorme vlucht genomen, met name met de komst van *ChatGPT*, eind 2022. De AIVD onderzoekt wat AI kan bijdragen aan de weerbaarheid van Nederland, welke risico's de technologie met zich meebrengt en hoe je je daartegen kunt weren, en hoe je AI-systemen kunt beveiligen. Over die beveiliging bracht de AIVD in 2023 de brochure 'AI-systemen: ontwikkel ze veilig' uit. Daarin beschrijft de AIVD aanvallen die op een AI-systeem kunnen worden gedaan. Ook geeft de brochure principes die organisaties kunnen gebruiken om AI-systemen veilig te ontwikkelen. De AIVD verkent bovendien welke impact generatieve AI (zoals *Large Language Models*, waar *ChatGPT* op gebaseerd is) kan hebben op cybersecurity in het algemeen. Het Nationaal Cyber Security Centrum en de Rijksinspectie Digitale Infrastructuur werken aan die verkenning mee.

Lees meer op
aivd.nl/weerbaarheid

> 3.1

Politieke inlichtingen

- De AIVD doet op verzoek van de regering onderzoek naar gebeurtenissen in het buitenland die belangrijk zijn voor de nationale veiligheid van Nederland.
- In 2023 keek de dienst onder meer naar het effect van het conflict in Gaza op de stabiliteit in het Midden-Oosten.

De AIVD verzamelt en analyseert voor de Nederlandse overheid inlichtingen over gebeurtenissen en onderwerpen in het buitenland, die van belang zijn voor de nationale veiligheid. Dat helpt de Nederlandse regering bij onderhandelingen en het maken van beleid dat Nederland veiliger maakt. Het is belangrijk dat de regering dat op basis van eigen inlichtingen kan doen, onafhankelijk van de informatie van andere landen. Inlichtingenonderzoek kan ook de verborgen agenda's van andere landen onthullen.

In 2023 onderzocht de AIVD op verzoek van de regering onder meer of het conflict in Gaza gevolgen heeft voor de nationale veiligheid van Nederland. De AIVD keek daarbij naar wat het conflict betekent voor de geopolitieke situatie en de stabiliteit in het Midden-Oosten, en de rol die belangrijke landen in de regio daarbij spelen. De AIVD onderzocht ook het effect ervan op extremisme in Nederland. Lees meer daarover op pagina 12.

De AIVD onderzocht afgelopen jaar ook de veranderende machtsverhoudingen in de wereld. De rol die landen als Rusland en China spelen – zowel economisch, militair als politiek – heeft gevolgen voor de veiligheid van Nederland, de beschikbaarheid van grondstoffen, het functioneren van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen en de stabiliteit in de wereld. De hoofdstukken over China (pagina 24) en Rusland (pagina 29) gaan daarop dieper in.

Het beroep dat de Nederlandse overheid op de AIVD doet om bij internationale (crisis)situaties in korte tijd nieuwe onderzoeken te beginnen of bestaande uit te breiden, neemt de afgelopen jaren toe.

Het zogeheten 'verrichten van onderzoek betreffende andere landen', is één van de zes wettelijke taken van de AIVD. Steeds vaker blijkt dat die taak niet los te zien is van de eerste wettelijke taak van de dienst: het onderzoek naar organisaties en personen die een dreiging vormen voor de nationale veiligheid.

De Geïntegreerde Aanwijzing

Naar welke landen en thema's de diensten onderzoek doen, wordt vastgesteld door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de minister van Defensie en de minister-president als minister van Algemene Zaken. Dat gebeurt met betrokkenheid van andere departementen. De keuze van de landen en thema's wordt vastgelegd in de zogeheten Geïntegreerde Aanwijzing Inlichtingen en Veiligheid (GA I&V). De huidige GA I&V geldt voor de periode 2023-2026 en is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met de MIVD en de diverse departementen. De GA wordt jaarlijks geëvalueerd en als dat nodig is aangepast op basis van de dreigingen van dat moment. Bij de actualisatie voor 2024 spelen onder meer de dreigingen uit China en de dreiging van ondermijning van de democratische rechtsorde door criminele netwerken een belangrijke rol. De precieze inhoud van de Geïntegreerde Aanwijzing is geheim.

> 3.2

Contra- proliferatie

- Iran en Noord-Korea stelden zich hard op tegen de internationale controleorganen die onder meer toezien op nucleaire programma's.
- Samenwerkingsverbanden van landen die de ontwikkeling en verspreiding van massavernietigingswapens proberen te beperken stonden onder druk.
- Nederland nam op basis van inlichtingen van de AIVD en MIVD maatregelen tegen Russische en Iraanse verwervingsnetwerken die hier actief waren.
- Ontwikkelingen in de biotechnologie gaan zo snel dat onderzoek naar biologische wapenprogramma's essentieel is.

De Noord-Koreaanse Kim Jong-Un bezoekt Vladimir Poetin in september 2023 om te spreken over samenwerking tussen de beide landen. Op de achtergrond is een raketmotor zichtbaar. Foto: Korean Central News Agency/Korea News Service via AP

Rusland, Iran, Noord-Korea en Syrië stelden zich in 2023 harder op tegen de internationale controleorganen die nucleaire programma's en naleving van het Verdrag Chemische Wapens controleren. Bovendien stonden de zogeheten exportcontroleregimes onder druk. Dat zijn samenwerkingsverbanden van landen die de ontwikkeling en verspreiding van massavernietigingswapens proberen te beperken. Beide ontwikkelingen ondermijnen de internationale verdragen over non-proliferatie en zorgen ervoor dat landen nog meer tegenover elkaar komen te staan.

De exportcontroleregimes staan onder meer onder druk omdat deelnemende landen vaker anders denken over welke landen of ontwikkelingen ze als dreigend beschouwen, en welke maatregelen ze moeten nemen. Landen spreken daarom vaker in andere verbanden sancties en controles af. Dat heeft als nadeel dat landen minder eensgezind optreden en vaker in losse 'blokken'. En landen van zorg blijken desondanks in staat technologie te importeren waarmee ze massavernietigingswapens kunnen (door)ontwikkelen.

Zo stelde onderzoek van de AIVD en de MIVD vast dat Rusland de EU-sancties op de export van dual-use-goederen omzeilde door die binnen te halen via 'omleidingslanden', vooral de Verenigde Arabische Emiraten, Turkije en Kazachstan. Dat maakt het moeilijker de export tegen te gaan. In enkele gevallen ging het ook om zogeheten dual-use-goederen uit Nederland (apparatuur, technologie, materialen of programmatuur die zowel voor civiele als militaire doelen kunnen worden gebruikt). De Unit Contraprolieratie (UCP) van de AIVD en de MIVD onderzocht in 2023 verschillende Russische en ook Iraanse verwervingsnetwerken en heeft andere onderdelen van de overheid daarvan op de hoogte gebracht. Nederland heeft daarna, afhankelijk van de casus, diplomatieke, bestuursrechtelijke of strafrechtelijke maatregelen genomen.

De internationale gemeenschap probeert de ontwikkeling van massavernietigingswapens ook te voorkomen door controles in te stellen in de landen die daartoe verdragen hebben getekend. Die controles worden gedaan door onafhankelijke instanties. Zoals het IAEA, dat namens de VN inspecties uitvoert in landen met nucleaire programma's. En de Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens (OPCW) in Den Haag, die wereldwijd controleert of verdragsstaten de bepalingen van het Verdrag Chemische Wapens invoeren en naleven.

Die instanties kregen in 2023 te maken met een hardere opstelling van landen van zorg. Zo werkte Iran maar moeilijk samen met het IAEA. Iran trok de accreditatie van een groep inspecteurs in, beperkte de toegang tot locaties die het IAEA relevant vond, en maakte data van monitoringsapparatuur niet toegankelijk. In september maakte het IAEA bekend dat het zo niet in staat was te verifiëren dat het nucleaire programma van Iran alleen vreedzame doeleinden dient. Iran heeft ondertussen ook het militaire ruimtevaartprogramma verder ontwikkeld, en zijn ballistische raketcapaciteiten uitgebreid met raketten die het land omschrijft als hypersonic. Zulke technologie kan worden gebruikt voor de ontwikkeling van een raket die kan worden bewapend met een massavernietigingswapen.

Uit de constante stroom aan publicaties en aan Russische bestedingen, blijkt dat Rusland blijft investeren in onderzoek naar chemische strijdmiddelen

In de nucleaire deal met Iran spraken de VN-veiligheidsraad, de Europese Unie en Iran af dat de internationale restricties op het importeren en exporteren van rakettechnologie door Iran zouden aflopen op 18 oktober 2023. Een dag voor het verlopen van de restricties maakte Rusland bekend bij de handel in rakettechnologie met Iran voortaan Russische richtlijnen te volgen, zonder betrokkenheid van de VN-Veiligheidsraad. Als zulke handel daadwerkelijk plaatsvindt, is dat een verdere stap in de militaire samenwerking tussen de beide landen.

Ook Noord-Korea heeft de banden met Rusland aangehaald. Bovendien werkt Noord-Korea niet goed samen met het IAEA. Het land uitte felle kritiek op het atoomagentschap van de VN en beschuldigde dat ervan de spreekbuis van de VS te zijn. In maart publiceerde het land foto's van (naar eigen zeggen) een nieuw ontwikkelde kernkop, bedoeld voor tactische nucleaire inzet. Noord-Korea presenteerde afgelopen jaar een nieuwe onderzeeër, geschikt om tactische nucleaire wapens te vervoeren. Daarnaast lanceerde het land een intercontinentale ballistische raket die gebruik maakt van vaste brandstof, bedoeld voor strategische kernwapens die de NAVO kunnen bedreigen. Ook bracht Noord-Korea een militaire satelliet in een baan om de aarde.

De AIVD en de MIVD onderzochten ook de militair-biologische capaciteiten en activiteiten van Rusland en China. De ontwikkelingen in de biotechnologie gaan snel. Dat maakt onderzoek naar mogelijke biologische wapenprogramma's essentieel. De ontwikkeling en het bezit van biologische wapens is een schending van het Biologische en Toxinwapenverdrag. Het onderzoek naar militair-biologische programma's is echter complex, omdat biologische capaciteiten bij uitstek ook voor vreedzame doelen kunnen worden gebruikt, zoals de ontwikkeling van een vaccin.

De Unit Contraproliferatie onderzocht ook de Russische chemische wapen-capaciteiten. Uit de constante stroom aan (wetenschappelijke) publicaties en de Russische bestedingen aan chemische (onderzoeks)faciliteiten, blijkt dat Rusland blijft investeren in onderzoek naar chemische strijdmiddelen. Verder onderzocht de unit Ruslands inzet van middelen voor oproerbeheersing (zoals traangas) in de oorlog tegen Oekraïne. De inzet van chemische stoffen in een oorlog is verboden onder het Verdrag Chemische Wapens.

De UCP onderzocht ook welke bedoelingen en capaciteiten het Syrische regime heeft op het gebied van chemische wapens. Eén van de aandachtspunten daarbij was hoe Syrië omgaat met OPCW-inspecties. Die stagneren door de houding van Syrië, en ook door een toenemende polarisatie tussen lidstaten van het Verdrag Chemische Wapens.

De Unit Contraproliferatie (UCP)

De Unit Contraproliferatie is een gezamenlijke afdeling van de AIVD en de MIVD. De unit onderzoekt of landen die een bedreiging kunnen vormen voor de internationale veiligheid – zogenoemde 'landen van zorg' – massavernietigingswapens hebben of ontwikkelen. Onder meer China, Rusland, Iran en Noord-Korea proberen aan westerse technologie en kennis te komen om wapenprogramma's te beginnen of uit te breiden. De UCP helpt dat voorkomen. 2023 was voor de UCP een jubileumjaar, de unit bestond toen vijftien jaar.

Lees meer op aivd.nl/massavernietigingswapens

Of beluister het derde seizoen van de podcast *De Dienst*, via aivd.nl/podcast. Dat gaat over hoe de Unit Contraproliferatie zijn onderzoeken doet.

> 3.3

De rol van de AIVD in het stelsel bewaken en beveiligen

- Kamerleden en bewindspersonen ontvingen in 2023 veel intimiderende berichten en (doods)bedreigingen.
- De AIVD droeg met inlichtingen bij aan het stelsel dat de bewaking en beveiliging regelt van te beschermen personen en organisaties.

Lees meer op
aivd.nl/bewakenenbeveiligen

De AIVD is partner in het stelsel bewaken en beveiligen, dat zorgt voor de bewaking en beveiliging van onder meer prominente personen, evenementen, organisaties en hun gebouwen. De AIVD maakt daarvoor risicoanalyses, weerstandsanalyses, dreigingsanalyses en dreigingsinschattingen. Mede op basis daarvan besluiten het Openbaar Ministerie en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) of zulke te beschermen personen, objecten of organisaties (extra) beveiliging nodig hebben om veilig te kunnen functioneren.

De dreiging tegen Nederlandse Kamerleden en bewindspersonen was in 2023 opnieuw significant. Het aantal (gemelde) gevallen van ernstige bedreiging en opruiing tegen nationale politici neemt al enkele jaren toe. In 2023 kwam de dreiging vooral van anti-institutionele extremisten en links-extremisten. Kamerleden en bewindspersonen ontvingen veel intimiderende berichten en (doods)bedreigingen. Er hebben zich bovendien gevallen voorgedaan van fysieke intimidatie en het gebruik van geweld. Dat is niet los te zien van de aanhoudende polarisatie in delen van de samenleving en in de politiek. Niet alleen extremisten, ook terroristen en criminele netwerken blijven een dreiging vormen voor prominente personen. De AIVD stelde in 2023 onder meer dreigingsinschattingen en -analyses op voor de Tweede Kamerverkiezingen, voor diplomaten en diplomatieke objecten en voor internationale organisaties en nationale evenementen (Koningsdag, de Nationale Herdenking, Veteranendag en Prinsjesdag).

Er hebben zich gevallen voorgedaan van fysieke intimidatie en het gebruik van geweld

Het stelsel bewaken en beveiligen zal de komende jaren opnieuw worden ingericht, mede na een grondige analyse van de Onderzoeksraad voor Veiligheid. Eén van de wijzigingen is dat het gezag nog meer bij de NCTV wordt geconcentreerd. De NCTV is sindsdien aan een verandertraject begonnen dat het stelsel toekomstbestendiger moet maken. De AIVD neemt deel aan dat traject, dat ook van de dienst extra investeringen vraagt. Ook in het nieuwe stelsel zal de AIVD dreigingsinschattingen en -analyses blijven leveren op basis van inlichtingen, en zo van toegevoegde waarde zijn voor de beveiliging van personen, diensten en objecten in Nederland.

> 3.4

Veiligheids- onder- zoeken

- De vraag naar veiligheids-
onderzoeken steeg in
2023 met 20 procent,
onder meer omdat de
burgerluchtvaart en
Defensie meer personeel
aannamen.
- De vraag bleek groter dan
de beschikbare capaciteit,
daarom nam de Unit
Veiligheidsonderzoeken
maatregelen.

In 2023 rondde de Unit Veiligheidsonderzoeken (UVO) samen met mandaathouders (de Nationale Politie en de Koninklijke Marechaussee) 85.622 veiligheidsonderzoeken af. Een stijging van 20 procent ten opzichte van vorig jaar. De vraag naar onderzoeken steeg omdat het aantal vertrouwensfuncties in Nederland toeneemt. Ook namen de burgerluchtvaart en Defensie meer personeel aan.

Ten minste 90 procent van alle onderzoeken moet worden afgerond binnen een wettelijke termijn van acht weken. De UVO nam in 2023 in 86,6 procent van de gevallen een besluit binnen deze termijn.

De vraag naar veiligheidsonderzoeken was veel groter dan de beschikbare capaciteit. Ook worden onderzoeken complexer omdat mensen vaker langere tijd in het buitenland verblijven. De onderzoeken moeten daarmee rekening houden, dat maakt ze tijdsintensiever.

Om in 2024 weer te voldoen aan de norm, werft de unit meer personeel, heeft het betere afspraken gemaakt met de ‘inzenders’ van veiligheidsonderzoeken over het spreiden van de aanvragen, en worden veiligheidsonderzoeken van de AIVD en MIVD voortaan uniform gedaan, wat meer automatisering mogelijk maakt.

De unit werkt al langer aan de verbetering van de werkprocessen om ook op de lange termijn de toenemende vraag naar veiligheidsonderzoeken aan te kunnen. In 2023 is de elektronische Opgave Persoonlijke Gegevens (eOPG) uitgebreid. Dankzij geautomatiseerde onderdelen en aangepaste processen kan een groot deel van de veiligheidsonderzoeken sneller worden behandeld.

De unit werkt eraan om ook op de lange termijn de toenemende vraag naar veiligheidsonderzoeken aan te kunnen

In het derde kwartaal van 2023 is Defensie aangesloten op automatisch alerteren (AA). Een systeem dat de UVO op de hoogte brengt als er bij een vertrouwensfunctionaris wijzigingen zijn in het Justitieel Documentatiesysteem, of als er andere informatie is die kan leiden tot intrekken van de verklaring van geen bezwaar (vgb). Met de aansluiting van Defensie is inmiddels 85 procent van alle vertrouwensfunctionarissen aangesloten op AA.

Ten slotte werkte de UVO in 2023 aan een herziening van de Wet veiligheids-
onderzoeken (Wvo). Het wetsvoorstel regelt onder meer de instelling van een register voor vertrouwensfunctionarissen, en de komst van een locatiegebonden verklaring van geen bezwaar voor de burgerluchtvaart en de vracht- en toeleveringsketen. De Raad van State bracht in november 2023 advies uit over het wijzigingsvoorstel. Het wetsvoorstel zelf wordt in 2024 aan de Tweede Kamer aangeboden.

Tabel 1

Kengetallen veiligheidsonderzoeken (inclusief mandaathouders)

ONDERZOEKEN	POSITIEVE BESLUITEN	NEGATIEVE BESLUITEN	TOTAAL AANTAL BESLUITEN
A-NIVEAU DOOR UVO	5.769	25	5.794
B-NIVEAU DOOR UVO	20.371	49	20.420
B-NIVEAU DOOR UVO OVERGENOMEN VAN KMAR	8.547	1.681	10.228
C-NIVEAU DOOR UVO	5.095	11	5.106
TOTAAL DOOR UVO	39.782	1.766	41.548
B-NIVEAU DOOR DE KMAR EN NATIONALE POLITIE*	44.074	0**	44.074
TOTAAL AANTAL ONDERZOEKEN	83.856	1.766	85.622

* Per 1 februari 2023 is, in goed overleg, het mandaathouderschap van de Nationale Politie beëindigd.

** De Nationale Politie en de KMar geven geen negatieve besluiten af. Bij twijfel bij een veiligheids-
onderzoek op B-niveau dragen ze het onderzoek over aan de UVO. Eventuele negatieve besluiten
worden dan meegerekend bij de negatieve besluiten van de AIVD. Dat verklaart de o hier.

Tabel 2

Veiligheidsonderzoeken: afhandeling van bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures

	BINNENGEKOMEN BEZWAAREN	BESLISSING OP BEZWAAR	BESLISSING OP BEROEP	BESLISSING OP HOGER BEROEP
ONGEGROND	-	29	1	1
GEGROND	-	9	1	0
NIET-ONTVANKELIJK	-	13	1	0
INGETROKKEN	-	6	3	0
TOTAAL	122	57	6	1

Toelichting bij kengetallen veiligheidsonderzoeken

Van het totale aantal onderzoeken in 2023 zijn 41.548 uitgevoerd door de UVO zelf (19.671 door de AIVD en 21.877 door de MIVD) en 44.074 door de mandaathouders. Afhankelijk van de aard van de vertrouwensfunctie en de mogelijke schade die de (kandidaat-) vertrouwensfunctionaris aan de nationale veiligheid zou kunnen aanrichten, wordt een A-, B- of C-onderzoek ingesteld. Een A-onderzoek is het meest diepgaand en bedoeld voor de meest kwetsbare vertrouwensfuncties.

Lees meer op [aivd.nl/
veiligheidsonderzoeken](https://aivd.nl/veiligheidsonderzoeken)

De Unit Veiligheidsonderzoeken

De UVO is een gezamenlijke unit van de AIVD en de MIVD. De unit doet veiligheidsonderzoeken naar (kandidaat-)vertrouwensfunctionarissen: mensen die door hun werk toegang hebben tot geheime informatie, of in een positie zijn waarin ze de nationale veiligheid kunnen schaden. Bijvoorbeeld bij de Rijksoverheid, Defensie, de burgerluchtvaart en bedrijven die aan vitale processen werken. Bij een positief afgerond onderzoek krijgt de kandidaat een verklaring van geen bezwaar (vgb).

4 Organisatie en kerncijfers

Directeur generaal Erik Akerboom van de AIVD op het Binnenhof. Het handelen van de AIVD wordt op verschillende manieren onafhankelijk gecontroleerd. Onder meer parlementair.
Foto: Hollandse Hoogte

> 4.1

Toetsing en toezicht op het werk van de AIVD

- De TIB en de CTIVD zien onafhankelijk toe op het rechtmatig handelen van de AIVD.
- De CTIVD begon in 2023 een onderzoek naar de inzet van ‘agenten’ door de dienst.
- De toezichthouder oordeelde dat de diensten klaar zijn voor uitbreiding van kabelinterceptie.

Voor de legitimiteit van het werk van de AIVD is toezicht en toetsing onmisbaar. Het handelen van de dienst wordt op verschillende manieren onafhankelijk gecontroleerd. Onder meer parlementair en door instanties als de Algemene Rekenkamer. Twee commissies zien dagelijks toe op het rechtmatig handelen van de dienst. De Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) en de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD).

De TIB controleert of de AIVD bepaalde bijzondere bevoegdheden volgens de wet mag inzetten. Zoals het hacken van apparaten, het tappen van telefoons en het onderscheppen van communicatie via glasvezelkabels en satellieten. Dit doet de TIB voordat de AIVD de bijzondere bevoegdheid inzet. Als de TIB de inzet van een middel niet rechtmatig vindt, zet de AIVD dat middel niet in. De CTIVD controleert de rechtmatigheid van de gehele uitvoering van de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (Wiv 2017). De commissie kan daarvoor onderzoeken beginnen, en behandelt eventuele klachten over de AIVD. De CTIVD rapporteert daarover aan de Tweede en Eerste Kamer. De CTIVD heeft voor haar werk toegang tot de AIVD-systemen. Ook moeten AIVD-medewerkers de commissie alle informatie geven waar de toezichthouder om vraagt.

De CTIVD is in 2023 drie onderzoeken begonnen naar de wettelijke bevoegdheid van de AIVD om ‘agenten’ in te zetten. Een agent is iemand die door de AIVD wordt gevraagd specifieke informatie te verzamelen. Meestal gaat het om een persoon buiten de dienst. Maar het kan ook een eigen medewerker zijn die undercover gaat. Dat kan ook op het internet zijn – dat heet dan een *virtual agent*. De CTIVD onderzoekt de inzet van zulke virtuele agenten, hoe de AIVD omgaat met zijn zorgplicht voor het mentale welzijn van agenten, en de inzet van journalisten als agent.

De AIVD en de MIVD hebben afgelopen jaar de aanbevelingen uitgevoerd die de CTIVD eerder deed (in toezichtrapport nr. 74 2002) over het gebruik van tools om openbare bronnen te raadplegen. De diensten hebben samen een afwegingskader gemaakt over het gebruik van zogeheten *Automated Open Source Intelligence tools*. De dienst en de toezichthouder zijn nog in gesprek over hoe het gebruik van zulke tools beter kan aansluiten bij hoe de dienst in het algemeen omgaat met operationele tools.

De CTIVD trok in 2023 conclusies over hoe de AIVD en de MIVD omgaan met zogeheten kabelinterceptie: het onderzoeken van het dataverkeer dat door een specifieke internetkabel stroomt. De CTIVD hield in 2021 en 2022 verscherpt toezicht op die interceptie, omdat het toen om een relatief nieuwe bevoegdheid ging. Op 23 januari 2024 boden de verantwoordelijke ministers de uitkomsten van het onderzoek aan, aan de Eerste en Tweede Kamer. Volgens de CTIVD hebben de diensten laten zien dat zij de verzamelde gegevens in de eerste fase van het onderzoek behoorlijk en zorgvuldig kunnen verwerken. Ook oordeelt de toezichthouder dat de compliance zodanig op orde is dat de diensten klaar zijn voor uitbreiding van kabelinterceptie.

De diensten moeten volgens de CTIVD wel nog meer inspanningen leveren voor de verdere verwerking van gegevens. De AIVD en de MIVD hebben daar het afgelopen jaar significante stappen in gezet. Parallel aan de uitbreiding van kabelinterceptie werken de diensten voortdurend aan het verder verbeteren van de processen.

> 4.2

Het wettelijk kader van de AIVD

- In 2023 behandelde de Tweede Kamer een tijdelijke wet die de diensten in staat moet stellen Nederland effectiever te verdedigen tegen landen met een offensief cyberprogramma.
- Samen met de MIVD bracht de AIVD een verslag uit over het functioneren van de diensten tussen 2018 en 2023 – een periode van uitzonderlijke opgaven voor de veiligheid van Nederland.

De Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (Wiv 2017) beschrijft de taken en bevoegdheden van de AIVD en de MIVD. Al een aantal jaar is duidelijk dat de Wiv 2017 op onderdelen niet toereikend is voor de moderne operationele praktijk van de diensten. Onafhankelijke onderzoeken door de Evaluatiecommissie Wiv 2017 en de Algemene Rekenkamer bevestigden de tekortkomingen waar de diensten in de praktijk tegenaan lopen: de diensten kunnen minder innoveren, en dreigden na de invoering van de Wiv 2017 minder wendbaar te worden in het omgaan met buitenlandse dreigingen. De slagkracht en de toekomstbestendigheid van de diensten stonden onder druk. Het kabinet besloot daarom in 2021 dat de Wiv 2017 grondig moest worden herzien.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bood de Tweede Kamer in september 2023 een hoofdlijnennotitie aan met voorstellen voor die herziening. Op basis daarvan, en het nog te voeren debat erover, zal een nieuwe, toekomstbestendige Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten worden gemaakt.

In 2023 behandelde de Tweede Kamer ook een tijdelijke wet, die de meest urgente problemen moet verhelpen tot de Wiv 2017 is herzien. Deze 'Tijdelijke wet onderzoeken AIVD en MIVD naar landen met een offensief cyberprogramma, bulkdatasets en overige specifieke voorzieningen', moet de diensten onder meer in staat stellen Nederland effectiever te verdedigen tegen landen met offensieve cyberprogramma's.

Dat wordt onder meer mogelijk gemaakt door meer duidelijkheid te geven over de inzet van kabelinterceptie, de hackbevoegdheid en de mogelijkheid om grote datasets langer te kunnen gebruiken. De Tijdelijke wet regelt ook dat de diensten bij de Raad van State beroep kunnen aantekenen tegen bindende oordelen van de TIB en CTIVD.

De CTIVD heeft voor haar werk toegang tot de AIVD-systemen. Ook moeten AIVD-medewerkers de commissie alle informatie geven waar de toezichthouder om vraagt

In overleg met de CTIVD is ook een overgangsregeling gemaakt voor de bulkdatasets die de diensten gebruiken voor hun onderzoeken. De overgangsregeling bepaalt dat de diensten die datasets in het kader van de nationale veiligheid langer mogen gebruiken na een onderbouwd verzoek hiertoe aan de minister en onder bindend toezicht van de CTIVD.

Nederland werd de afgelopen jaren steeds geconfronteerd met meerdere dominante dreigingen op hetzelfde moment, zowel nieuwe als al langer bestaande

De Tijdelijke wet werd op 24 oktober 2023 met grote meerderheid aangenomen door de Tweede Kamer. En op 12 maart 2024 door de Eerste Kamer. De AIVD en MIVD zijn begonnen met een traject om de werkprocessen van de diensten voor te breiden op de inwerkingtreding van de wet.

Eén van de verplichtingen van de Wiv 2017 is dat de AIVD elk jaar een openbaar jaarverslag uitbrengt. En dat de AIVD samen met de MIVD elke vijf jaar verslag doet van het functioneren onder de nieuwe wet. In 2023 deden de beide diensten dat voor het eerst, met de publicatie van *AIVD/MIVD 2018-2023, verslag van het functioneren van de diensten*.

Het vijfjaarlijkse verslag beschrijft hoe de AIVD en de MIVD de uitzonderlijke opgaven waar ze in die jaren voor stonden het hoofd boden. Het dreigingsbeeld veranderde in die periode ingrijpend. Kenmerkend was en is de diversiteit aan dreigingen.

Nederland werd de afgelopen jaren steeds geconfronteerd met meerdere dominante dreigingen op hetzelfde moment, zowel nieuwe als al langer bestaande. Dat vroeg om uitbreiding van de onderzoeken en de capaciteiten van de diensten. Statelijke dreigingen, die uit Rusland en China voorop, en cyberdreigingen zijn de boventoon gaan voeren. Dat plaatste de diensten in de voorhoede van een digitaal front. Het vroeg bovendien grote investeringen in technologie, en nieuwe manieren van werken om met zulke technologie en data effectief om te gaan.

Tegelijk werden de diensten juist op dat vlak geremd door de invoering van de Wiv 2017. Zoals eerder beschreven bracht de wet in kort tijdsbestek zulke grote veranderingen in toetsing, toezicht en gegevensverwerking dat het ten koste ging van slagkracht en technologische innovatie bij de diensten.

Ook bleek de toetsing vooraf met name te knellen rond de inzet van digitale middelen. Het verslag stond ook stil bij de operationele successen die de AIVD en MIVD desondanks boekten. Onder meer het verstoren van de activiteiten van Russische inlichtingen- en veiligheidsdiensten, die een dominante rol speelden in het dreigingsbeeld. En het wegnemen van diverse concrete dreigingen van jihadisten en rechts-terroristen. Dat heeft Nederland veiliger gemaakt en levens gered.

Lees meer op aivd.nl/wiv

Kerncijfers

30

uitgebrachte
notificatiebrieven

56

uitgebrachte
ambtsberichten

67

uitgebrachte
schriftelijke
dreigings-
producten

340

uitgebrachte
inlichtingenrapporten

1.117

taps ingezet op basis van
artikel 47, lid 1, wiv 2017

Tabel 3

Verzoeken tot kennisneming van informatie aanwezig bij de AIVD (inzageverzoeken) per soort

VERZOEKEN	INGEDIEND	AFGEHANDELD	INZAGEDOSSIER VERSTUURD	NOG IN BEHANDELING
GEGEVENS OVER EIGEN PERSOON	473	454	176	341
GEGEVENS OVER OVERLEDEN FAMILIELID	77	74	22	41
GEGEVENS OVER BESTUURLIJKE AANGELEGENHEDEN	28	20	14	41
GEGEVENS OVER DERDEN	20	21	3	6
TOTAAL	598	569	215	429

Tabel 4

De afhandeling van bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures met betrekking tot inzageverzoeken

	BEZWAAR	BEROEP	HOGER BEROEP
AFGEHANDELD	22	14*	1
ONGEGROND	15	1	0
(GEDEELTELIJK)GEGROND	4	12	1
NIET-ONTVANKELIJK	2	1	0
INGETROKKEN	1	0	0

* Van de 14 beroepen zien 11 beroepen op het niet halen van de wettelijke termijn. Daarom zijn deze ongegrond verklaard.

Tabel 5

Klachten over de AIVD bij de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

NOG IN BEHANDELING OP 1 JANUARI 2023	4
INGEDIEND IN 2023	26
GEHEEL ONGEGROND VERKLAARD	8
DEELS GEGROND VERKLAARD	4
GEHEEL GEGROND VERKLAARD	0
INFORMEEL AFGEDAAN	8
NIET IN BEHANDELING GENOMEN	4
INGETROKKEN	0
DOORVERWEZEN	0
NOG IN BEHANDELING OP 31 DECEMBER 2023	6

Tabel 6

Klachten over de AIVD bij de CTIVD

NOG IN BEHANDELING OP 1 JANUARI 2023	3
INGEDIEND IN 2023	21
GEHEEL ONGEGROND VERKLAARD	4
DEELS GEGROND VERKLAARD	0
GEHEEL GEGROND VERKLAARD	0
GEEN OORDEEL	0
INFORMEEL AFGEDAAN	4
NIET IN BEHANDELING GENOMEN	11
INGETROKKEN	0
DOORVERWEZEN	2
NOG IN BEHANDELING OP 31 DECEMBER 2023	3

Colofon

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
aivd.nl

Postbus 20010
2500 EA Den Haag

April 2024